

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

**«ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ»**

**ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΠΜΣ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ MANAGEMENT
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

Θέμα:

«Tourism growth and agricultural patterns»

Όνομα Φοιτητή: ***Βασιλική Τσόγκα***

Αριθμός Μητρώου: ***01520820M053***

Τριμελής Επιτροπή

Επικουρος Καθηγητής: ***Γρηγόριος Σιουρούνης*** (Επιβλέπων)

Ομότιμος καθηγητής: ***Σαράντης Λώλος***

Αναπληρωτής καθηγητής: ***Σταύρος Ντεγιαννάκης***

Αθήνα 2021

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, ανατύπωση και διαμονή για σκοπό με κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν την χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τη συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευτεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου

Η παρούσα διπλωματική εργασία αφιερώνεται στον γιο μου

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Γρηγόριο Σιουρούνη για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε κατά την συγγραφή της διπλωματικής μου εργασίας.

Επιπρόσθετα θα ήθελα να ευχαριστήσω την υπέροχη οικογένεια μου για την αμέτρητη συμπαράσταση που μου προσέφεραν σ' όλη την διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος, και ειδικότερα την μητέρα μου και την αδερφή μου. Χωρίς την υποστήριξη και την συμπαράσταση τους δεν θα μπορούσα να τα καταφέρω. Τέλος ένα μεγάλο ευχαριστώ στον ολίγον μηνών γιο μου που ήταν παρέα μου σε ολόκληρη την διάρκεια αυτού του ταξιδιού, ως έμβryo κατά την διάρκεια των εξαμήνων και ως νεογέννητο κατά την διάρκεια συγγραφής της παρούσας διπλωματικής.

Περίληψη

Ο τουρισμός γενικά είναι μια σημαντική βιομηχανία και περιλαμβάνει μεγάλες πηγές εσόδων για τουριστικές χώρες, όπως και η χώρα μας. Παρόλα αυτά η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είχε λάβει υπόψιν της σοβαρά τον τουρισμό, μέχρι την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας. Ο τουρισμός πλέον αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές οικονομικές δραστηριότητες, οι οποίες συνεισφέρουν τα μέγιστα στην περιφερειακή ανάπτυξη.

Τα τελευταία χρόνια ο αγροτουρισμός στην περιφέρεια παρουσιάζει σημαντική ανάπτυξη σε διεθνές, ευρωπαϊκό αλλά και ελλαδικό επίπεδο. Δύο είναι οι πιο σημαντικοί λόγοι που οδήγησαν στην μεγάλη ανάπτυξη του αγροτουρισμού. Πρώτον η ανάγκη των κατοίκων της πόλης να έρθουν πιο κοντά με τη φύση και το περιβάλλον, και δεύτερον η ανάγκη των αγροτών να ανακαλύψουν εναλλακτικούς τρόπους να αυξήσουν το εισόδημα τους.

Abstract

The tourism is an important industry and involves major sources of revenue for tourism-oriented countries, like our country. Although the European Union did not behave seriously with tourism, until the Treaty of Lisbon. In nowadays tourism is one of the main economic activities, which contributes the maximum to regional development.

Over the last years, agrotourism in the countryside presents important growth in International, European, and Greek level. There are two major reasons why the agrotourism has experienced strong growth. First of all the need of people in cities to come into contact with the nature and the environment, and secondly farmers need to find more alternative ways to increase their income.

Λέξεις-κλειδιά

Τουρισμός, βασικές και ειδικές μορφές τουρισμού, αγροτουρισμός, ανάπτυξη των ελληνικών περιφερειών, ορεινές περιοχές, μειονεκτικές περιοχές, αύξηση εισοδήματος αγροτών, ανάπτυξη απασχόλησης για γυναίκες- νέους, προώθηση τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών, δραστηριότητες στην ύπαιθρο, αναβίωση τοπικών εθίμων και παραδόσεων, πολιτιστική κληρονομιά, πρωτοβουλία leader, προστασία του περιβάλλοντος

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Περιεχόμενα	6
Κατάλογος Διαγραμμάτων.....	8
Κατάλογος Πινάκων/ Εικόνων.....	9
1. Εισαγωγή	10
2.Κεφάλαιο Ι : Η έννοια του τουρισμού και του αγροτουρισμού.....	11
1.1 Ο ορισμός του τουρισμού και οι γενικές μορφές του.....	11
1.1.1 Μαζικός Τουρισμός.....	11
1.1.2 Τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων.....	11
1.1.3 Εναλλακτικός Τουρισμός.....	13
1.2 Η συμβολή του τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη.....	14
1.2.1 Οι συνέπειες του τουρισμού στην οικονομία, την κοινωνία και τον πολιτισμό.....	15
1.2.2 Οι συνέπειες στο περιβάλλον από την αύξηση του τουρισμού.....	18
1.3 Ο ορισμός του αγροτουρισμού.....	19
1.4 Κίνητρα του αγροτουρισμού.....	20
3. Κεφάλαιο ΙΙ : Παραδείγματα μονάδων αγροτουρισμού.....	24
2.1 Η πρωτοβουλία Leader.....	24
2.1.1 Η προσέγγιση της αγροτικής ανάπτυξης από την πρωτοβουλία Leader και τα χαρακτηριστικά της	24
2.1.2 Παραδείγματα πρακτικής υλοποίησης της πρωτοβουλίας Leader.....	25
2.2 Το παράδειγμα της Τοσκάνης στην Ιταλία.....	27
2.3 Οι φάρμες της Αυστρίας.....	29
2.4 Το παράδειγμα της Μηλιάς Χανίων στην Ελλάδα	29
2.5 Η περίπτωση της Αγίας Τριάδας, έξω από την Πορταριά στην Ελλάδα.....	31
4.Κεφάλαιο ΙΙΙ: Ερευνητικό Μέρος	33
3.1 Βασικά Μεγέθη του Τουρισμού.....	33
3.1.1 Ο τουρισμός στην Ελλάδα με αριθμούς.....	33
3.1.2 Η συμβολή του τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη.....	39
3.1.3 Βασικά Μεγέθη Εισερχόμενου Τουρισμού στην Ελλάδα.....	42

3.1.3.1 Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά χώρα προέλευσης.....	42
3.1.3.2 Δαπάνες ανά χώρα προέλευσης	45
5.Κεφάλαιο IV: Μελέτη περίπτωσης αγροτουρισμού στην περιοχή της Καστοριάς.....	51
4.1 Η φυσιογνωμία της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας.....	51
4.2 Γενικά χαρακτηριστικά της Καστοριάς.....	52
4.3 Η εξέλιξη του τουρισμού στην Καστοριά.....	55
4.4 Ο αγροτουρισμός στην Καστοριά.....	59
7.Κεφάλαιο VI : Συμπεράσματα.....	61
Προτάσεις.....	62
Βιβλιογραφική ανασκόπηση	65
Ιστοσελίδες στο Διαδίκτυο.....	66

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1 : Άμεση Συμβολή Τουρισμού στο ΑΕΠ της Ελλάδος σε δις ευρώ ανά έτος.....	37
Διάγραμμα 2 : Το ΑΕΠ της Ελλάδας σε δις ευρώ ανά έτος.....	38
Διάγραμμα 3 : Άμεση Συμβολή Τουρισμού ως ποσοστό του ΑΕΠ της Ελλάδος, ανά έτος.....	39
Διάγραμμα 4 : Συνολική Συμβολή Τουρισμού στο ΑΕΠ της Ελλάδος σε δις ευρώ, ανά έτος	41
Διάγραμμα 5 : Συνολική Συμβολή Τουρισμού ως ποσοστό του ΑΕΠ της Ελλάδος, ανά έτος.....	42
Διάγραμμα 6 : Άμεση Συμβολή Τουρισμού στο ΑΕΠ της Ελλάδος ανά έτος.....	42
Διάγραμμα 7 : Άμεση συμβολή στο ΑΕΠ της κάθε Περιφέρειας κατά μέσο όρο για την χρονική περίοδο 2016 έως 2019.....	43
Διάγραμμα 8 : Κατανομή εσόδων από τον τουρισμό στις Περιφέρειες της Ελλάδος, κατά μέσο όρο την τετραετία 2016 έως 2019.....	44
Διάγραμμα 9 : Συνολικές Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά έτος(σε χιλιάδες) στην Ελλάδα, κατά μέσο όρο την περίοδο 2010 έως 2019.....	46
Διάγραμμα 10 : Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά χώρα προέλευσης (σε χιλιάδες) στην Ελλάδα, κατά μέσο όρο την περίοδο 2010 έως 2019.....	57
Διάγραμμα 11 : Ποσοστό Αφίξεων μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά χώρα προέλευσης επί του συνόλου στην Ελλάδα, κατά μέσο όρο την περίοδο 2010 έως 2019.....	48
Διάγραμμα 12 : Συνολικές Δαπάνες ανά χώρα προέλευσης (σε εκ. €), κατά μέσο όρο την περίοδο 2010 έως 2019.....	58
Διάγραμμα 13: Μέση τουριστική δαπάνη ανά χώρα προέλευσης (σε €), την περίοδο 2010 έως 2019.....	59
Διάγραμμα 14 : Μέση Δαπάνη ανά Διανυκτέρευση ανά χώρα προέλευσης (σε €), την περίοδο 2010 έως 2019.....	54
Διάγραμμα 15 : Μέση διάρκεια παραμονής ανά χώρα, την περίοδο 2010 έως 2019.....	54
Διάγραμμα 16 : Ποσοστιαία κατανομή του ξενοδοχειακού δυναμικού σε δωμάτια της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας ανά Περιφερειακή Ενότητα, 2018	60

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Άμεση συμβολή στο ΑΕΠ της κάθε Περιφέρειας ανά χρονιά, για την χρονική περίοδο 2016 έως 2019.....	43
Πίνακας 2: Κατανομή εσόδων από τον τουρισμό στις Περιφέρειες της Ελλάδος ανά χρονιά, για την χρονική περίοδο 2016 έως 2019.....	44
Πίνακας 3: Τουριστική δαπάνη ανά χώρα προέλευσης (σε εκ. €) ανά χρονιά, για την χρονική περίοδο 2010 έως 2019	49
Πίνακας 4: Αριθμός ξενοδοχείων, δωματίων και κρεβατιών για την Δυτική Μακεδονία και την Καστοριά	60
Πίνακας 5: Ξενοδοχειακό δυναμικό της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας ανά Περιφερειακή Ενότητα το 2018	62

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1: Why tourism matters?.....	14
Εικόνα 2: Norfolk Broads (Ηνωμένο Βασίλειο).....	27
Εικόνα 3: Τοσκάνη (Ιταλία)	28
Εικόνα 4: Μηλιά Χανίων	31
Εικόνα 5: Αγρόκτημα Καραϊσκού, Αγία Τριάδα (Πορταριά).....	34
Εικόνα 6: Η πόλη της Καστοριάς.....	56
Εικόνα 7: Η λίμνη της Καστοριάς	57

Εισαγωγή

Την σημερινή εποχή παρατηρείται μια συντονισμένη προσπάθεια ανάπτυξης του τουρισμού μέσα από δραστηριότητες, τόσο σε αγροτικές όσο και σε ορεινές περιοχές. Οι περιοχές αυτές παρουσιάζουν το φαινόμενο της εγκατάλειψης από τους μόνιμους κατοίκους, κυρίως λόγω της σταδιακής μείωσης εισοδήματος του πληθυσμού που ασχολείται με αγροτικές εργασίες. Για τον λόγο αυτό, η Ευρωπαϊκή ένωση τα τελευταία χρόνια εφαρμόζει πολιτικές, όπως η πρωτοβουλία Leader, ώστε να μετατρέψει τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού σε περισσότερο δημοφιλείς. Ο στόχος είναι η αύξηση του αγροτικού εισοδήματος, η ανάπτυξη στις περιφέρειες, καθώς και η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

Ο τουρισμός αποτελεί σημαντική πηγή ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Για τον λόγο αυτό η ανάλυση των οικονομικών μεγεθών του αποτελεί βασική παράμετρο για την διαμόρφωση και την επιλογή της καταλληλότερης στρατηγικής για τον ελληνικό τουρισμό. Ο στόχος είναι ο ελληνικός τουρισμός να αναπτυχθεί περαιτέρω και να επιλυθούν τα όποια προβλήματα παρουσιάζει έπειτα και από την πανδημία του covid-19. Η παρούσα διπλωματική έχει στόχο να συμβάλει στην κατεύθυνση αυτή ερευνώντας τα πιο σημαντικά οικονομικά μεγέθη του ελληνικού τουρισμού.

Ο αγροτουρισμός, είναι μια από τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και αποτελεί μέρος της στρατηγικής ανάπτυξης που εφαρμόζει η Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να αναδείξει ορεινές και μειονεκτικές περιοχές των περιφερειών της. Στην Ελλάδα οι αγροτουριστικές δραστηριότητες δεν είναι τόσο διαδεδομένες. Παρόλα αυτά, τα τελευταία χρόνια καταγράφονται ενέργειες με σκοπό την αύξηση της προσφοράς του αγροτουριστικού προϊόντος από τους τοπικούς φορείς και τους ίδιους τους αγρότες. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η περιοχή της Μηλιάς στα Χανιά και η Αγία Τριάδα, έξω από την Πορταριά. Στην παρούσα διπλωματική θα μελετήσουμε την περίπτωση της περιοχής της Καστοριάς στην Δυτική Μακεδονία. Η περιοχή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς προσφέρει ένα τουριστικό προϊόν μικρής κλίμακας, όπως και ολόκληρη η περιφέρεια, καθώς όπως διαπιστώθηκε στην έρευνα μας βρίσκεται στην τελευταία θέση από τις δεκατρείς περιφέρειες. Ένας επιπλέον ανασταλτικός παράγοντας είναι ότι βρίσκεται κοντά στα σύνορα της χώρας με την Αλβανία και τέλος ότι ολόκληρη η χώρα βρίσκεται κάτω από μια γενικότερη οικονομική αστάθεια.

Κεφάλαιο I : Η έννοια του τουρισμού και του αγροτουρισμού

1.1 Ο ορισμός του τουρισμού και οι γενικές μορφές του

Η λέξη τουρισμός προέρχεται από τη γαλλική λέξη *tour*, καθώς και την αγγλική *touring* που σημαίνουν γύρος, περιήγηση (Λαγός, 2005). Σύμφωνα με τον Schwihk (1924) «ο τουρισμός είναι η κίνηση των ανθρώπων που εγκαταλείπουν προσωρινά τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους για λόγους που αφορούν το πνεύμα, το σώμα ή το επάγγελμα».

Σύμφωνα με τους Mill και Morrison (1992) ο τουρισμός ορίζεται ως «μια δραστηριότητα που αναπτύσσεται όταν οι τουρίστες ταξιδεύουν, και περιλαμβάνει οτιδήποτε σχετίζεται με την προετοιμασία και την πραγματοποίηση του ταξιδιού, την παραμονή, την επιστροφή και τις αναμνήσεις μετά από αυτό. Ακόμα, περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των ταξιδιωτών που γίνονται κατά την διάρκεια του ταξιδιού, τις αγορές που πραγματοποιούνται και τις αλληλεπιδράσεις οι οποίες συμβαίνουν μεταξύ των ξένων και των ντόπιων, καθώς και τις επιπτώσεις που προκύπτουν». Σ' αυτήν την εκδοχή περιλαμβάνονται τέσσερις φάσεις της συμπεριφοράς του ατόμου πριν την πραγματοποίηση του ταξιδιού, της μετακίνησης από και προς τον προορισμό και την συμπεριφοράς του μετά την πραγματοποίηση του ταξιδιού. Παραδείγματα της συμπεριφοράς πριν την πραγματοποίηση του ταξιδιού είναι η συλλογή πληροφοριών και εικόνων, καθώς και η συζήτηση με φίλους και συγγενείς. Παραδείγματα της συμπεριφοράς μετά το ταξίδι είναι η εκτύπωση φωτογραφιών και η συζήτηση εμπειριών που αποκτήθηκαν από το ταξίδι.

Ο τουρισμός διακρίνεται σε τρεις μεγάλες γενικές μορφές: τον **μαζικό τουρισμό**, τον **τουρισμό ειδικών ενδιαφερόντων** και τον **εναλλακτικό τουρισμό** (Λαγός Δ., 2005).

1.1.1 Μαζικός Τουρισμός

Ο μαζικός τουρισμός (*mass tourism*) είναι η μορφή που εκφράζει την παραδοσιακή αγορά δαπανών. Περιλαμβάνει κατά κανόνα το μεγαλύτερο πλήθος των τουριστών, οι οποίοι επιδιώκουν στο ταξίδι τους την διασκέδαση και την ξεκούραση. Συνήθως επιθυμούν να απολαύσουν τον ήλιο και την θάλασσα.

1.1.2 Τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων

Ο **τουρισμός των ειδικών ενδιαφερόντων** (*special interest tourism*) επιμερίζεται σ' ένα πλήθος ειδικών μορφών τουρισμού, με βάση τα ενδιαφέροντα των ατόμων που τον επιλέγουν. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν ο αθλητισμός, η φύση και ο πολιτισμός. Παρακάτω οι βασικές μορφές του.

Ο **κοινωνικός τουρισμός** (social tourism) στοχεύει να συμμετέχουν στον τουρισμό οι οικονομικά ασθενέστερες τάξεις. Οι διαδικασίες αυτές πραγματοποιούνται συνήθως μέσω οργανισμών, σωματείων ή και συνεταιρισμούς. Ουσιαστικά εξασφαλίζονται ειδικές παροχές για τους συμμετέχοντες αυτών των προγραμμάτων, καθώς δεν θα μπορούσαν σε άλλη περίπτωση να πραγματοποιήσουν τις διακοπές τους.

Ο **τουρισμός υγείας** (health tourism) διακρίνεται σε ιαματικό τουρισμό, τουρισμό ευεξίας και ιατρικό τουρισμό. Η βελτίωση της ανθρώπινης υγείας είναι πρωτεύον ζήτημα και συνήθως αποτελεί τον λόγο πραγματοποίησης των ταξιδιών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η ψυχοθεραπεία, θεραπεία κατά του άγχους, ειδικές ενέργειες κατά του καπνίσματος και άλλα.

Ο **εκπαιδευτικός τουρισμός** επιλέγεται συνήθως από άτομα νεαρής ηλικίας. Ο στόχος είναι η εκπαίδευση και η μόρφωση σε περιοχές με πλούσιο τουρισμό. Παράδειγμα αποτελούν οι επισκέψεις στην Ακρόπολη, από άτομα της επαρχίας ή από κατοίκους τους εξωτερικού, και στο μαντείο των Δελφών.

Ο **θρησκευτικός τουρισμός** (religious tourism) πραγματοποιείται σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους όπως Μεγάλη εβδομάδα, Χριστούγεννα, Δεκαπενταύγουστο. Έχει περιορισμένη χρονική διάρκεια λόγω του αντικειμένου του. Τα άτομα που τον επιλέγουν επιθυμούν να μεταβούν σ' έναν τόπο που θεωρείται ιερός. Παράδειγμα αποτελούν οι επισκέψεις των πιστών σε εκκλησίες και μοναστήρια, όπως στην Τήνο τον Δεκαπενταύγουστο και το Πάσχα στα Ιεροσόλυμα.

Ο **συνεδριακός τουρισμός** πραγματοποιείται διεθνώς και θεωρείται από τους ειδικούς μια πολύ σημαντική οικονομική ενίσχυση για τους επιχειρηματίες της περιοχής. Οι οργανωμένες εκδηλώσεις που περιλαμβάνει, όπως συνέδρια ή σεμινάρια, απευθύνονται σε επιστήμονες ή σε υψηλόβαθμα στελέχη εταιρειών, οι οποίοι έχουν την δυνατότητα να δαπανήσουν σημαντικά οικονομικά ποσά. Επομένως εκτός από τα χρήματα που δαπανούνται για τα καταλύματα και την διατροφή, σημαντικά εξίσου είναι και τα χρήματα που δαπανούνται σε εμπορικά κέντρα και σε καταστήματα εστίασης. Ο **εκθεσιακός τουρισμός** (exhibition tourism) πραγματοποιείται συνήθως γύρω από μεγάλα αστικά κέντρα. Οι εκθέσεις περιλαμβάνουν ποικίλες θεματολογίες.

Ο **τουρισμός κινήτρων** (incentive tourism) εξελίσσεται ραγδαία τα τελευταία χρόνια. Για όσες περιοχές έχουν την υποδομή να τον αναπτύξουν, δύναται να τους αποφέρει σημαντικά έσοδα. Μέσα από τον **επαγγελματικό τουρισμό** (business tourism) προωθείται η επαγγελματική δραστηριότητα των συμμετεχόντων. Είναι πολύ αναπτυσσόμενη τα τελευταία χρόνια και αυτό οφείλεται στην ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας. Ο **θεματικός τουρισμός** (theme tourism) παρατηρείται στις πιο ανεπτυγμένες χώρες. Αποτελείται συνήθως από πολλαπλές δραστηριότητες και υποδομές (όπως θεματικά πάρκα και μουσεία) (Λαγός Δ., 2005).

1.1.3 Εναλλακτικός Τουρισμός

Ο **εναλλακτικός τουρισμός** (alternative tourism) ουσιαστικά πραγματοποιείται λόγω κάποιου ειδικού κινήτρου που έχει το άτομο. Αποτελεί τμήμα, κατά ένα μέρος τουλάχιστον, των ειδικών μορφών τουρισμού. Συνήθως συνδέεται με συγκεκριμένη θεματολογία όπως ο αθλητισμός, η αγάπη για την φύση, το περιβάλλον, η περιπέτεια (Αποστολόπουλος, 2009). Κατά την διεξαγωγή του ταξιδιού συνήθως το άτομο είναι ελεύθερο να επιλέξει τις δραστηριότητες που θα ακολουθήσει, καθώς υπάρχουν λιγότερες οργανωμένες δραστηριότητες βάση προγράμματος. Σ' αυτήν την μορφή του τουρισμού απαιτείται ειδική υποδομή προκειμένου να πραγματοποιηθεί επιτυχώς. Παρακάτω οι πιο σημαντικές μορφές του.

Ο **αγροτουρισμός**, όπως θα μελετήσουμε και στα επόμενα κεφάλαια, είναι μια μορφή τουρισμού που πραγματοποιείται σε αγροτικές περιοχές από ντόπιους κατοίκους, οι οποίοι συνήθως ακολουθούν το επάγγελμα του αγρότη. Ο στόχος τους είναι να ενισχύσουν περισσότερο το εισόδημα τους, αλλά και την τοπική κοινωνία γενικότερα. Αυτό πραγματοποιείται με την αξιοποίηση των τουριστικών καταλυμάτων, με την πώληση τοπικών προϊόντων και με την επένδυση και σε άλλες δραστηριότητες που συνδέονται με τον τουρισμό (Λαγός Δ., 2005).

Ο **τουρισμός υπαίθρου** περιλαμβάνει όλες τις οργανωμένες δραστηριότητες των επισκεπτών στην ύπαιθρο. Ο τόπος διαμονής τους είναι συνήθως κάμπινγκ, σκηνές, τροχόσπιτα και κατασκηνώσεις. Τα ορεινά τοπία ενδείκνυνται γι' αυτήν την μορφή τουρισμού. Ο **αθλητικός τουρισμός** περιλαμβάνει μεγάλα αθλητικά γεγονότα (για παράδειγμα τους Ολυμπιακούς αγώνες ή το μουντιάλ στο ποδόσφαιρο) ή και μικρότερου μεγέθους (για παράδειγμα το spetses mini marathon). Ακόμη και η προετοιμασία των αθλητικών ομάδων σε ειδικές εγκαταστάσεις τους καλοκαιρινούς μήνες αποτελεί μέρος του αθλητικού τουρισμού (Λαγός Δ., 2005).

Ο **περιηγητικός τουρισμός** πραγματοποιείται από μικρές ομάδες, όπως για παράδειγμα οικογένειες και παρέες. Οι επισκέπτες δραστηριοποιούνται αυτόνομα ώστε να απολαύσουν τις πολιτιστικές ομορφιές του τόπου και το φυσικό περιβάλλον. Ο **θαλάσσιος τουρισμός** πραγματοποιείται μέσα σ' ένα πλοίο. Ο επισκέπτης μετακινείται, διαμένει και ψυχαγωγείται μέσα σ' αυτό το πλοίο. Από το πρόγραμμα βέβαια δεν λείπουν και οι θαλάσσιες περιηγήσεις (Λαγός Δ., 2005).

Η φύση και η οικολογία κυριαρχούν στον **οικολογικό τουρισμό**. Η παρατήρηση των πουλιών, οι βόλτες σε εθνικά πάρκα και οι ελεύθερες καταδύσεις αποτελούν ορισμένες από τις δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στον οικολογικό τουρισμό (Λαγός Δ., 2005). Μέσα από τον **πολιτιστικό τουρισμό** οι επισκέπτες επιθυμούν να γνωρίσουν καλύτερα τον πολιτισμό του τόπου που επισκέπτονται. Παράδειγμα αποτελούν οι εκδρομές με διαμονή στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας και με περιήγηση στο μουσείο της Ακρόπολης (Λαγός Δ., 2005).

Οι τουριστικές δραστηριότητες σε ορεινές περιοχές έχουν παράδοση πολλών ετών. Ο **ορεινός τουρισμός** χαρακτηρίζεται από την τάση πολλών εκδρομέων, που

κατοικούν κυρίως σε πόλεις, να επισκέπτονται τους ορεινούς όγκους ενός τόπου. Ο **χειμερινός τουρισμός** στην Ελλάδα συμπληρώνεται με το τρίπτυχο: βουνό, τζάκι και χιόνι. Στην πραγματικότητα όμως, εκτός από τα παραπάνω, περιλαμβάνει και ένα πλήθος δραστηριοτήτων που δύναται να πραγματοποιηθούν σε μια πολύ συγκεκριμένη χρονική περίοδο, την χειμερινή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το σκι στο χιονοδρομικό κέντρο του Παρνασσού (Λαγός Δ., 2005).

Ο **ορειβατικός τουρισμός** περιλαμβάνει την ανάβαση, την διάσχιση και την κατάβαση σ' ένα βουνό. Η καλή φυσική κατάσταση και η επαφή με την φύση είναι τα κίνητρα του ατόμου προκειμένου να επιλέξει αυτή την μορφή τουρισμού. Τέλος, ο **τουρισμός περιπέτειας** λαμβάνει χώρα σ' έναν όχι και τόσο συνηθισμένο προορισμό, ο οποίος σε πολλές περιπτώσεις είναι και απομονωμένος. Εμπεριέχει έναν βαθμό συγκίνησης και περιπέτειας για τον εκδρομέα (Λαγός Δ., 2005).

1.2 Η συμβολή του τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη

Το φαινόμενο του τουρισμού επηρεάζει πολλούς τομείς και ιδιαίτερα τον κλάδο της οικονομίας. Σε δεύτερο χρόνο επηρεάζει τον πολιτισμό, την κοινωνία και το περιβάλλον, τόσο στον τόπο που πραγματοποιείται, όσο και στον τόπο κατοικίας των επισκεπτών. Αυτό γίνεται καθώς οι επισκέπτες μεταφέρουν στον τόπο τους ένα μέρος από την κουλτούρα και τον πολιτισμό του τόπου που επισκέφτηκαν. Παράλληλα οι περισσότερες συνέπειες του τουρισμού καταγράφονται στην περιφέρεια, καθώς εκεί πραγματοποιούνται οι περισσότερες μορφές τουρισμού όπως μελετήσαμε παραπάνω. Το ερώτημα βέβαια που προκύπτει είναι κάτω από ποιες συνθήκες ο τουρισμός δύναται να ωφελήσει την τοπική κοινωνία και τότε μπορεί να προκαλέσει σημαντικά προβλήματα.

Εικόνα 1 : Why tourism matters?

Πηγή : (UNWTO, 2018)

1.2.1 Οι θετικές και οι αρνητικές συνέπειες του τουρισμού στην οικονομία, την κοινωνία και τον πολιτισμό

Εισροή συναλλάγματος

Τα έσοδα από το συνάλλαγμα αποτελούνται από όλα τα χρήματα που δαπανούνται από τους επισκέπτες στον τόπο των διακοπών τους. Χρησιμοποιούνται προκειμένου να ικανοποιήσουν όλες τις καθημερινές τους ανάγκες, όπως διαμονή και σίτιση, αλλά και για τις τουριστικές τους επιθυμίες, όπως για παράδειγμα η αγορά σουβενίρ (Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ., Λύτρας Π., 1999).

Διαμόρφωση του Ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ)

Το ΑΕΠ μιας περιφέρειας δύναται να αυξηθεί από τις τουριστικές δαπάνες που πραγματοποιούνται σ' αυτήν, κατά συνέπεια αυξάνεται και το ΑΕΠ ολόκληρης της χώρας. Προκειμένου να υπολογιστεί ποσοτικά το πόσο επηρεάζει ο τουρισμός το ΑΕΠ της χώρας χρειάζεται να μετρηθούν οι δαπάνες από τους επισκέπτες, είτε πρόκειται για εσωτερικό τουρισμό είτε διεθνή, και εν συνεχεία τα αγαθά και οι υπηρεσίες που αγοράστηκαν από τους επισκέπτες να αφαιρεθούν. Υπάρχουν ορισμένες χώρες όπου ο τουρισμός αποτελεί ένα πολύ μεγάλο μέρος του ΑΕΠ, καθώς αυτές παρουσιάζουν μεγάλη τουριστική ανάπτυξη όπως η χώρα μας. Όπως θα μελετήσουμε παρακάτω το 2019 ο τουρισμός συνείσφερε στο ΑΕΠ 62,12 δις. ευρώ, εκ των οποίων τα 23,4 δις. ευρώ προήλθαν από την άμεση τουριστική δαπάνη ("INSETE", 2021).

Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών

Ο τουρισμός έχει την δυνατότητα να διορθώσει τα ελλείμματα που παρουσιάζονται στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών μιας χώρας μέσα από την διαδικασία της εισροής ξένου συναλλάγματος. Πολλές χώρες άλλωστε έχουν προβλήματα στο ισοζύγιο των τρεχουσών συναλλαγών τους, το οποίο είναι ελλειμματικό. (Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ., Λύτρας Π., 1999).

Δημιουργία θέσεων εργασίας

Παρόλο που εξ' ορισμού ο αριθμός των εργαζομένων στον τομέα του τουρισμού είναι δύσκολο να υπολογισθεί, είναι βέβαιο ότι η συμβολή του στην εξάλειψη της ανεργίας είναι σημαντική, μέσω της άμεσης και έμμεσης απασχόλησης σ' αυτόν. Ένα παράδειγμα άμεσης απασχόλησης είναι η εργασία σε ξενοδοχεία ή καταστήματα εστίασης σε τουριστικές περιοχές. Από την άλλη πλευρά, προκειμένου να κατασκευαστούν οι ξενοδοχειακές μονάδες χρειάζονται να απασχοληθούν αρκετά εργατικά χέρια διαφορετικού μορφωτικού επιπέδου. Από πολιτικούς μηχανικούς και αρχιτέκτονες έως εργολάβους οικοδομών και χτίστες. Αυτές οι θέσεις αποτελούν έμμεση απασχόληση στον τουρισμό.

Πολλαπλασιαστής τουριστικού εισοδήματος

Μια έμμεση επίδραση του τουρισμού είναι ο πολλαπλασιαστής τουριστικού εισοδήματος. Τα χρήματα που δαπανούνται από τους επισκέπτες προκειμένου να

καλύψουν τις ανάγκες τους στις διακοπές, συνεχίζουν να κυκλοφορούν στην οικονομική ζωή του τόπου. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να ενισχύονται και επιπλέον τομείς της οικονομίας, όπως γεωργία, εμπόριο, βιοτεχνία και κατασκευές.

Πραγματοποίηση επενδύσεων

Η πραγματοποίηση επενδύσεων από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς είναι αναγκαία για την ανάπτυξη και την προώθηση του τουρισμού μιας περιοχής. Οι δημόσιες επενδύσεις αφορούν κυρίως έργα υποδομής. Η αύξηση της παραγωγής, η απασχόληση και η ενίσχυση του εισοδήματος είναι ορισμένα από τα οφέλη των επενδύσεων που λαμβάνουν χώρα σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο (Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ., Λύτρας Π., 1999).

Μείωση του φαινομένου της αστικοποίησης

Σε κοινωνικό επίπεδο τα οφέλη του τουρισμού είναι ιδιαίτερα σημαντικά. Λόγω των επιπτώσεων του τουρισμού στις τοπικές οικονομίες που πραγματοποιείται, αποφεύγεται η μετακίνηση ενός μέρους του πληθυσμού από την επαρχία προς τις αστικές περιοχές. Μειώνεται σταδιακά η ανεργία και η απασχόληση με μειωμένο ωράριο στις τοπικές κοινωνίες

Νέες ευκαιρίες επαγγελματικού προσανατολισμού

Νέες θέσεις εργασίας και νέα επαγγέλματα κάνουν την εμφάνιση τους προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες των ταξιδιωτών. Ταυτόχρονα τα υφιστάμενα επαγγέλματα που διατηρούνται χρειάζονται να προσαρμοστούν για να καλύψουν την τουριστική ζήτηση (Βενετσανοπούλου Μ., 2006). Ακόμη πιο σημαντικό πλεονέκτημα του τουρισμού είναι ότι ευπαθείς ομάδες σε κοινωνικό επίπεδο, όπως ο γυναικείος πληθυσμός και οι νέοι, έχουν την ευκαιρία να εργαστούν σε τουριστικά επαγγέλματα και να κερδίσουν μεγαλύτερες οικονομικές απολαβές (Αποστολόπουλος Κ., 2009).

Προστασία πολιτιστικής κληρονομιάς και παραδοσιακής αρχιτεκτονικής

Ο ελληνικός πολιτισμός είναι αναμφισβήτητα ένας από τους πιο σημαντικούς και αξιόλογους πολιτισμούς στον κόσμο. Τουρίστες από όλο τον κόσμο επισκέπτονται την χώρα προκειμένου να θαυμάσουν τα μνημεία πολιτισμού μας. Η προστασία, καθώς και η συντήρηση των μνημείων και των έργων τέχνης είναι απαραίτητες διαδικασίες προκειμένου να προβληθεί ο ελληνικός πολιτισμός με τον σωστό τρόπο. Παράλληλα οι επισκέπτες μέσα από την επαφή τους με τους κατοίκους της περιοχής, έχουν την δυνατότητα να γνωρίσουν τον πολιτισμό, τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις τους (Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ., Λύτρας Π., 1999).

Εκμάθηση ξένων γλωσσών

Η εκμάθηση ξένων γλωσσών και η χρησιμοποίησή τους κατά την διάρκεια ενός ταξιδιού είναι άμεση προτεραιότητα τόσο για τους επισκέπτες, όσο και για τους μόνιμους κατοίκους.

Παρακάτω οι αρνητικές συνέπειες.

Κερδοσκοπία και εκμετάλλευση από οικονομικής σκοπιάς

Το φαινόμενο της κερδοσκοπίας παρατηρείται συχνά σε τουριστικές περιοχές και ειδικότερα εις βάρος των αλλοδαπών επισκεπτών. Η οικονομική εκμετάλλευση οφείλεται άλλες φορές στην άγνοια του τουρίστα γενικά, ενώ άλλες φορές οφείλεται στην έλλειψη δυνατότητας για κατανόηση της τοπικής γλώσσας.

Παραοικονομία

Ένα σημαντικό μέρος των εσόδων των επιχειρήσεων τουρισμού αποκρύπτεται προκειμένου να μην αποδοθεί στο κράτος ο αντίστοιχος φόρος. Αν αναλογιστεί κανείς το μέγεθος των επιχειρήσεων που ασχολούνται με τον τουρισμό οι απώλειες για το κράτος είναι τεράστιες.

Εργασία μόνο σε συγκεκριμένους μήνες

Το δημοσιονομικό κόστος για την παροχή επιδομάτων ανεργίας στους απασχολούμενους στον τουριστικό κλάδο είναι ιδιαίτερα υψηλό κατά την χειμερινή περίοδο. Ενώ ο τουρισμός παρέχει την δυνατότητα εργασίας σε μεγάλη μερίδα πληθυσμού, ακόμη και όπως μελετήσαμε παραπάνω σε ευπαθείς ομάδες, το πρόβλημα της εποχικότητας παραμένει. Η μη εύρεση μόνιμων και σταθερών θέσεων εργασίας είναι ένα μεγάλο ζήτημα. (Αποστολόπουλος Κ., 2009).

Εξάρτηση από τον τουρισμό σε υπερβολικό βαθμό

Οι περιοχές που στηρίζουν την τοπική οικονομία τους σε πολύ μεγάλο βαθμό στον τουρισμό, έχουν ένα μεγάλο ρίσκο. Αν για κάποιο λόγο μειωθεί η τουριστική ζήτηση, το πρόβλημα που θα αντιμετωπίσει η περιοχή θα είναι τεράστιο καθώς οι ζημιές θα είναι ανυπολόγιστες και η ανεργία θα εκτοξευτεί. Για τον λόγο αυτό οι τοπικές οικονομίες χρειάζεται να μην στηρίζονται αποκλειστικά στον τουρισμό αλλά να έχουν και άλλες πηγές εσόδων.

Αυξήσεις των τιμών σε άλλους τομείς

Δραστηριότητες της επαρχίας όπως η γεωργία και η κτηνοτροφία ενδέχεται να εξασθενήσουν εφόσον παρατηρείται μεγάλη εξάρτηση για τον τουρισμό. Επίσης κύμα ακρίβειας ενδέχεται να παρατηρηθεί σε πρώτες ύλες αλλά και στην αξία της γης στους συγκεκριμένους τόπους, λόγω και της αυξημένης ζήτησης.

Χαλαρά ήθη

Η αύξηση της εγκληματικότητας, το φαινόμενο της πορνείας και του τζόγου είναι από τις σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις που ενδέχεται να επιφέρει ο αυξημένος τουρισμός σε μια περιοχή. Επιπρόσθετα, η αυξημένη εγκληματικότητα είναι ένα συχνό φαινόμενο. Η γενικότερη χαλάρωση των ηθών είναι ένα θέμα που συχνά καλείται να αντιμετωπίσει μια κοινωνία με έντονη τουριστική δραστηριότητα, όπως για

παράδειγμα στην Ελλάδα το Φαληράκι της Ρόδου και ο Λαγανάς στη Ζάκυνθο (Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ., Λύτρας Π., 1999).

Έλλειψη ενδιαφέροντος για τις τοπικές παραδόσεις και τον τοπικό πολιτισμό

Η αλλοίωση της πολιτιστικής ταυτότητας αποτελεί έναν μεγάλο κίνδυνο για τις περιοχές που επισκέπτονται από μαζικό τουρισμό. Ειδικότερα στις περιπτώσεις που ο αριθμός των επισκεπτών είναι πολύ μεγαλύτερος από τους μόνιμους κάτοικους. Η επαφή με πολύ διαφορετικά ήθη και έθιμα επηρεάζει τους μόνιμους κάτοικους και ειδικότερα τους νέους, οι οποίοι χάνουν σταδιακά την επαφή τους με τις τοπικές παραδόσεις και τον τοπικό πολιτισμό.

Αλλοίωση της θρησκείας

Οι κάτοικοι ενός τόπου που ασχολούνται με τον τουρισμό, προκειμένου να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες του και λόγω και της εποχικότητας τους, αναγκάζονται να εργάζονται πολλές ώρες κατά την διάρκεια της ημέρας και σε ορισμένες περιπτώσεις και χωρίς κανένα ρεπό μέσα στην εβδομάδα. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα να απομακρύνονται από την εκκλησία και γενικότερα από την θρησκεία.

Κατάργηση παραδοσιακών επαγγελμάτων

Τέλος σε περιοχές με έντονη τουριστική δράση, οι μόνιμοι κάτοικοι αναζητούν τον εύκολο τρόπο για απόκτηση εισοδήματος. Επομένως πολλοί νέοι δεν ασχολούνται πια με την αλιεία, την κτηνοτροφία και την γεωργία. Σαν συνέπεια ένα πολύ σημαντικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού ασχολείται μόνο με συγκεκριμένους κλάδους της οικονομίας (Βενετσανοπούλου Μ., 2006).

1.2.2 Οι συνέπειες στο περιβάλλον από την αύξηση του τουρισμού

Η τουριστική ανάπτυξη που πραγματοποιείται χρειάζεται να έχει ως κριτήριο και την προστασία του περιβάλλοντος. Η διατήρηση σημαντικών φυσικών μνημείων, όπως και η διατήρηση αρχαιολογικών και ιστορικών μνημείων αποκτούν ιδιαίτερη σημασία τα τελευταία χρόνια. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού προωθούν την διατήρηση των φυσικών μνημείων όπως εθνικά πάρκα, εθνικοί δρυμοί και περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, καθώς αυτός είναι και ο λόγος επίσκεψης μιας περιοχής. Παράλληλα η ανάπτυξη του τουρισμού δύναται να συνεισφέρει στην διατήρηση των αρχαιολογικών χώρων και των ιστορικών μνημείων. Προκειμένου να διατηρηθεί η πολιτιστική κληρονομιά είναι απαραίτητη η προστασία αρχαιολογικών μνημείων, μοναστηριών, εκκλησιών και παραδοσιακών οικισμών (Αποστολόπουλος Κ., 2009).

Οι αρνητικές συνέπειες στο φυσικό περιβάλλον αποτελούνται από την μόλυνση των υδάτων και του αέρα, καθώς και τις διαταραχές οικοσυστημάτων. Πιο αναλυτικά, στην χώρα μας υπάρχουν δέκα πέντε χιλιάδες χιλιόμετρα ακτών περίπου και το πρόβλημα της ρύπανσης των υδάτων είναι τεράστιο. Το γεγονός αυτό οφείλεται τόσο στον μεγάλο αριθμό τουριστών που καταφτάνει στην χώρα μας και δεν δείχνει τη δέουσα προσοχή, όσο και στις μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες, οι οποίες ρίχνουν τα

απόβλητα τους στις θάλασσες και τα ποτάμια. Παράλληλα μολύνεται και ο αέρας μιας περιοχής είτε από την υπερβολική χρήση οχημάτων, είτε από άλλες δραστηριότητες όπως τα θεματικά πάρκα. Τέλος, η καταστροφή της χλωρίδας και της πανίδας μιας περιοχής είναι ένα πολύ συχνό φαινόμενο που οφείλεται δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων ή τουριστικών υποδομών γενικότερα. Οι αρνητικές συνέπειες στο δομημένο περιβάλλον περιλαμβάνουν τις φθορές σε αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία, την υποβάθμιση του τοπίου σε περιοχές με ιστορικό και πολιτιστικό ενδιαφέρον, αισθητική υποβάθμιση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και αισθητική ρύπανση από έργα υποδομών (Τσάρτας Π., 2010).

1.3 Ο ορισμός του αγροτουρισμού

Πρώτα από όλα, χρειάζεται να διευκρινιστεί ότι υπάρχουν αρκετοί αλλά και διαφορετικοί όροι που συνδέονται με την έννοια του αγροτουρισμού. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι παρακάτω όροι: αγροτικός τουρισμός, αγροτουρισμός, τουρισμός σε φάρμα, διακοπές σε φάρμα, οίνο-τουρισμός, αγροτική εκμάθηση και αγροψυχαγωγία. Ο αγροτουρισμός ορίζεται ως «η αστική δραστηριότητα που αναπτύσσεται σε χώρο μη αστικό, από τους απασχολούμενους κυρίως στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα και ειδικότερα σε οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής μικρές τουριστικές μονάδες παροχής αγαθών και υπηρεσιών και που στηρίζεται στην αξιοποίηση των φυσικών, πολιτισμικών και ανθρώπινων τοπικών πόρων, ικανοποιεί εξειδικευμένες προσωπικές ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου και αποβλέπει στην συγκράτηση και παλινόστηση του γηγενούς πληθυσμού, στην ενίσχυση του αγροτικού εισοδήματος και της τοπικής οικονομίας και στην άνοδο του βιοτικού και πολιτισμικού επιπέδου» (Αποστολόπουλος Κ., Σδράλη Δ., 2009)

Επιπρόσθετα, ο αγροτουρισμός δύναται να οριστεί ως «μια ειδική μορφή τουρισμού υπαίθρου, η οποία αφορά την παροχή υπηρεσιών υποδοχής και φιλοξενίας ή και εστίασης σε χώρους λειτουργικά ενοποιημένους με αγροτικές εκμεταλλεύσεις, οι οποίες προσφέρονται συνδυαστικά με δραστηριότητες που σχετίζονται με την αγροτική παραγωγή, όπως και με την προστασία και την ανάδειξη του φυσικού και ανθρωπογενούς αγροτικού τοπίου. Η δραστηριότητα του αγροτουρισμού συνδυάζεται υποχρεωτικά με την παραγωγή αγροτικών προϊόντων» (“Οδηγός του πολίτη”, 2018).

Ο αγροτουρισμός, όπως παρατηρούμε και παραπάνω, χαρακτηρίζεται ως μια ήπια μορφή τουρισμού και αποτελεί επιτυχημένη πολιτική ανάπτυξης της υπαίθρου στην Ευρώπη, αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο. Βασικό της μέλημα είναι να παρέχει λύσεις σε προβλήματα όπως η ερήμωση των απομακρυσμένων περιοχών, η αστυφιλία και η μείωση της παραγωγής αγροτικών προϊόντων. Ουσιαστικά στοχεύει σε μια ουσιαστική και μακροπρόθεσμη επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μόνιμοι κάτοικοι της υπαίθρου. Ο πρωταγωνιστικός ρόλος δίνεται στους αγρότες ώστε τα έσοδα που προκύπτουν από τον αγροτουρισμό να παραμένουν στην τοπική κοινωνία.

Επιπλέον, η διατήρηση και η αναβίωση των εθίμων, της λαογραφίας, της χειροτεχνίας και των παραδοσιακών τεχνών αποτελεί βασικό άξονα στον τομέα του σχεδιασμού των δραστηριοτήτων που συνοδεύουν την υλοποίηση του αγροτουρισμού. Παράλληλα η παραγωγή, η μεταποίηση, η προώθηση και η πώληση παραδοσιακών προϊόντων του τόπου, κατέχουν υψηλή θέση στην σειρά προτεραιοτήτων των δραστηριοτήτων του αγροτουρισμού. Μέσα από όλες τις δραστηριότητες ο βασικός στόχος είναι η ανάδειξη της διαφορετικότητας και της μοναδικότητας κάθε τόπου και πολιτισμού. Ο αγροτουρισμός ουσιαστικά παρέχει την δυνατότητα στους κατοίκους των πόλεων να έρθουν πιο κοντά στην αγροτική ζωή και να βιώσουν τις τοπικές συνθήκες (Σιτάρας Θ., Τζένος Χ., 2007).

Από την άλλη πλευρά, σε κάθε περίπτωση, χρειάζεται να διασφαλιστεί ότι ο παραδοσιακός χαρακτήρας της υπαίθρου δεν κινδυνεύει από κάθε μορφής αλλοίωση. Η μαζική κατασκευή ξενοδοχείων, εστιατορίων και επιχειρήσεων θα πρέπει να είναι απαγορευτική και η ανάπτυξη θα πρέπει να πραγματοποιείται κάτω από συγκεκριμένες προδιαγραφές χωρίς να αποτελεί απειλή για τον παραδοσιακό χαρακτήρα του τόπου. Ο αγροτουρισμός, άλλωστε, δεν αποτελεί μια ωραία λύση για γρήγορο και ευκαιριακό κέρδος για ορισμένους. Η εκμετάλλευση του τοπικού πλούτου χρειάζεται να γίνεται μόνο από τους ντόπιους και σε καμία περίπτωση από μεγαλοεπιχειρηματίες που δεν δραστηριοποιούνται στην περιοχή και οι οποίοι θα τείνουν να μετατρέψουν σε ομοιογενείς όλες τις περιοχές. Δεν χωράει καμία αμφιβολία, άλλωστε, ότι η πολιτιστική κληρονομιά θα πρέπει να βρίσκεται στο επίκεντρο, καθώς και ότι θα πρέπει να διαφυλάσσονται οι φυσικές ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής.

Στην χώρα μας η έννοια του αγροτουρισμού συνδέεται συνηθέστερα με τον τουρισμό σε φάρμες, όμως δύναται να συνδεθεί σχεδόν με όλες της δραστηριότητες στην εξοχή κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. Επομένως, κατά περίπτωση, ο πράσινος τουρισμός, ο γαστρονομικός τουρισμός, η ιππασία, κ.α. δύναται να χαρτογραφηθούν ως μέρη του αγροτουρισμού. Το κυριότερο συστατικό του αγροτουρισμού αποτελεί η προσωπική επαφή των καλεσμένων με το φυσικό περιβάλλον, καθώς και με τους ανθρώπους που ζουν και εργάζονται στην εξοχή. Μέσα από τη δυνατότητα που παρέχεται στους συμμετέχοντες να λάβουν μέρος στις δραστηριότητες, τις παραδόσεις και τον τρόπο ζωής των οικοδεσποτών τους, ο αγροτουρισμός λαμβάνει και επιμορφωτικό χαρακτήρα. Ουσιαστικά η αρχή του αγροτουρισμού περιλαμβάνει τα φυσικά περιβάλλοντα, τα αγροτικά προϊόντα και τις υπηρεσίες, τα τουριστικά προϊόντα και τις υπηρεσίες και τα αγροτικά εμπορεύματα, την επεξεργασία και το πακετάρισμα (Σιτάρας Θ., Τζένος Χ., 2007).

1.4 Κίνητρα του αγροτουρισμού

Τα κίνητρα για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού έχουν τόσο οικονομικές, όσο και κοινωνικές προεκτάσεις.

Από οικονομικής σκοπιάς οι εκάστοτε εθνικές κυβερνήσεις θεωρούν τον αγροτουρισμό μια σημαντική οικονομική ανάσα για τα αγροτικά εισοδήματα.

Ειδικότερα αν αναλογιστεί κανείς το μέγεθος των περικοπών που έχουν πραγματοποιηθεί στα εισοδήματα τους τα τελευταία χρόνια με την έναρξη της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης στην χώρα μας. Επιπρόσθετα είναι ένας τρόπος να βγουν οι ταξιδιώτες από τις μεγάλες πόλεις και να επισκεφτούν μέρη τα οποία με τον παραδοσιακό τρόπο τουρισμού δεν θα είχαν την δυνατότητα. Ως προς τα εισοδήματα που αποφέρει ο αγροτουρισμός δεν είναι πάντα ξεκάθαρη η εικόνα. Αυτό συμβαίνει καθώς οι ευκαιρίες για επιπρόσθετο εισόδημα και κοινωνικές ευκαιρίες εξαρτώνται και από τις σχέσεις της οικογένειας που έχει κάτω από την ιδιοκτησία της το εκάστοτε αγρόκτημα. Το μεγαλύτερο μέρος των αγροτουριστικών επιχειρήσεων άλλωστε ανήκει σε οικογενειακές επιχειρήσεις. Έτσι ο τρόπος ζωής και τα οικονομικά μεγέθη ανάπτυξης και κέρδους καθορίζουν τις μετέπειτα αποφάσεις.

Κάθε οικογενειακή επιχείρηση που ενεργοποιείται στον τουρισμό αντιμετωπίζει αρκετά προβλήματα, όπως και κατ' επέκταση και όταν ασχολείται με τον αγροτουρισμό. Στην χώρα μας άλλωστε συναντάμε λιγοστά αγροκτήματα εταιρικής ή βιομηχανικής ιδιοκτησίας. Τα οικογενειακά αγροκτήματα προσδοκούν μέσα από τον τουρισμό έναν τρόπο ανεύρεσης επικουρικού εισοδήματος, στοχεύοντας να διατηρήσουν τον τρόπο ζωής τους μακροπρόθεσμα. Ο αγροτουρισμός δίνει την δυνατότητα στους ιδιοκτήτες της γης που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες για έναν διαφορετικό τρόπο κατάκτησης επιπρόσθετου κέρδους. Σε αρκετές περιπτώσεις πλέον συναντάται το φαινόμενο μη καταλληλότητας της γης για γεωργική καλλιέργεια αποκλειστικά. Οι ιδιοκτήτες, επηρεασμένοι από αυτό το φαινόμενο, επέκτειναν την καλλιεργήσιμη γη τους, πραγματοποιώντας μεγαλύτερη παραγωγή, με εξειδίκευση στα φυτά και στα ζώα τους, με την πώληση γης και με εργασία σε μη αγροτικές εργασίες ώστε να προχωρήσουν σε διαφοροποίηση του εισοδήματος που απορρέει από το αγρόκτημα τους. Συμπερασματικά ο τουρισμός εκπροσωπεί μια στρατηγική διαφοροποίησης του εισοδήματος τέτοιου είδους. Σε αρκετές περιπτώσεις οι μετανάστες είναι εκείνοι που δημιουργούν νέες αγροτουριστικές επιχειρήσεις, στοχεύοντας την παραμονή στην χώρα και τροποποιώντας τον χρόνο μίσθωσης, την μορφή χρήσης του αγροκτήματος, καθώς και τις κοινωνικές δομές.

Από την άλλη πλευρά ο αγροτουρισμός δύναται να εμπεριέχει και έντονες κοινωνικές επιρροές. Στην χώρα μας είναι κοινά αποδεκτό το γεγονός ότι οι περισσότερες αγροτικές οικογένειες έχουν έντονη την τάση της φιλοξενίας, δίχως να στοχεύουν πάντα στα έσοδα. Ή τουλάχιστον χωρίς να στοχεύουν πάντα στην μεγιστοποίηση των εσόδων. Παράλληλα για ότι αφορά τα τουριστικά πρακτορεία, ο αγροτουρισμός αποτελεί έναν πόλο έλξης για τους τουρίστες από την επαρχία. Οι λόγοι που οδηγούν τους κατόχους γης να ασχοληθούν με τον αγροτουρισμό εμπεριέχουν τόσο οικονομικές όσο και από κοινωνικές προεκτάσεις. Το ερώτημα που σαφώς προκύπτει είναι αν τελικά ο τουρισμός προσφέρει έσοδα στην γεωργία ή η γεωργία στον αγροτουρισμό. Η απάντηση δεν είναι τόσο ξεκάθαρη, αφού οι δύο έννοιες αλληλοεπηρεάζονται και ταυτόχρονα επηρεάζουν και τις επενδύσεις του πραγματοποιούνται για αυτές, καθώς και τον χρόνο που δαπανάται. Επιπρόσθετα καθορίζουν και τον αριθμό εργατικού δυναμικού που προσλαμβάνεται, τις τουριστικές

καμπάνιες, την τιμή των πρώτων υλών και των καυσίμων και συνολικά ολόκληρη την τουριστική ζήτηση.

Στην χώρα μας, μέχρι το 2019, μέχρι δηλαδή και την έναρξη της πανδημίας του covid-19 όπου και ο ολόκληρος ο κλάδος του τουρισμού επλήγη σημαντικά, σημειωνόταν ένα αξιοσημείωτο ενδιαφέρον προς τον αγροτουρισμό. Η τάση βέβαια αυτή ξεκίνησε αρχικά αρκετά αργότερα σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο και συγκεκριμένα την χρονιά 1983. Τότε ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) όρισε ένα υπηρεσιακό όργανο που θα αναλάμβανε αυτή την μορφή τουρισμού, καθώς και θα καθόριζε το θεσμικό πλαίσιο για ότι αφορούσε την έναρξη και την περαιτέρω ανάπτυξη της. Σήμερα ένα ποσοστό τουριστών με καταγωγή από την Αμερική, την Αυστραλία και την Γερμανία προτιμά την περιφέρεια για τις διακοπές του. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η ζωή στα μεγάλα αστικά κέντρα έχει δυσκολέψει σημαντικά και εμφανίζεται μια γενικότερη τάση για επιστροφή στην φύση. Το αποτέλεσμα είναι ο αγροτουρισμός να εμφανίζει αυξητική τάση και οι προορισμοί αυτής της μορφής να έχουν την δυνατότητα να υποστηρίξουν μεγαλύτερο πλήθος τουριστών από ότι παλαιότερα (Συμεωνίδου Π. 2009).

Ο τουρισμός, γενικότερα, είναι κοινά αποδεκτός ως η μεγαλύτερη και ταχέως αναπτυσσόμενη βιομηχανία. Στην Ευρώπη τα τελευταία τριάντα χρόνια, και πριν την έναρξη της πανδημίας covid-19, η τουριστική ζήτηση είχε διπλασιαστεί εν συγκρίσει με τις προηγούμενες δεκαετίες. Επισημαίνεται ότι ο τουρισμός είναι στρατηγικός κλάδος, μέσο ένταξης και καίριο μοχλό για την κοινωνική και οικονομική ανάκαμψη. Αντιπροσωπεύει άνω του 10% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και δημιουργεί απασχόληση για 26 εκατομμύρια άτομα, ενώ αφορά και το 6% των συνολικών εξαγωγών της ΕΕ. Το 2019 ο τουρισμός συνέβαλε κατά 9,5% στο ΑΕΠ της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο κλάδος του τουρισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση απασχολεί περίπου 22,6 εκατομμύρια ανθρώπους και ισοδυναμεί με το 11,2% της συνολικής απασχόλησης στην ΕΕ. Νέες θέσεις εργασίας δημιουργούνται σε επιχειρήσεις, μεγάλου ή μικρού μεγέθους, που το αντικείμενο εργασίας τους έχει άμεση ή έμμεση σχέση με τον τουρισμό.

Επιπρόσθετα το 2018 στην Ευρωπαϊκή Ένωση καταγράφηκαν εξακόσιες χιλιάδες τουριστικά καταλύματα. Οι διανυκτερεύσεις σε τουριστικά καταλύματα ανήλθαν περίπου στα 1.500 εκατομμύρια. Για τα περισσότερα κράτη μέλη, ευρωπαϊκές περιφέρειες και πόλεις, ο τουρισμός συνεισφέρει τα μέγιστα στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα. Επιπρόσθετα, προκειμένου να καλυφθούν όλες οι τουριστικές ανάγκες ανοίγονται συνεχώς νέες θέσεις εργασίας. Ευκαιρίες για επιπλέον εισόδημα προσφέρονται στους κατοίκους της υπαίθρου που, συνήθως, δεν διαθέτουν εναλλακτικές πηγές απασχόλησης. Τέλος ο τουρισμός στην Ευρωπαϊκή Ένωση απασχολεί εργαζομένους με χαμηλές δεξιότητες, που σε διαφορετική περίπτωση θα αντιμετώπιζαν δυσκολίες στην εύρεση εργασίας (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2019).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί τον πρώτο τουριστικό προορισμό σε παγκόσμια κλίμακα. Χαρακτηριστικά το 2018 πραγματοποιήθηκαν 563 εκατομμύρια διεθνείς αφίξεις και το γεγονός αυτό αποτέλεσε το 30% των παγκόσμιων εσόδων. Κατέχοντας το 2018 το 30% των διεθνών αφίξεων, η Ευρωπαϊκή Ένωση κατέχει παγκοσμίως την πρώτη θέση ως ο πιο δημοφιλής προορισμός (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2019). Το αποτέλεσμα αυτό θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί προκειμένου να σχεδιαστεί τόσο η κατάλληλη βραχυπρόθεσμη, όσο και μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη, στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης ειδικότερα για ότι αφορά την ανάκαμψη του τουρισμού μετά την πανδημία.

Κεφάλαιο II : Παραδείγματα μονάδων αγροτουρισμού

2.1 Η πρωτοβουλία Leader

2.1.1 Η προσέγγιση της αγροτικής ανάπτυξης από την πρωτοβουλία Leader

Στην χώρα μας, αλλά και στην Ευρώπη, ξεκίνησε το 1991 η εφαρμογή της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER (Liaisons Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale– Δεσμοί μεταξύ δράσεων για την ανάπτυξη της οικονομίας του αγροτικού χώρου). Η πρωτοβουλία Leader αποτελεί μέρος της ευρύτερης πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ουσιαστικά είναι μια καινούργια προσέγγιση αυτής, κατά την οποία δίνεται η δυνατότητα για μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη σε πολλούς τομείς. Παράλληλα οι τοπικές κοινωνίες έχουν την ευκαιρία να σχεδιάσουν και να επιλέξουν οι ίδιες τον τρόπο και την διαδικασία που θα προσφέρει την ανάπτυξή τους (Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο).

Τα ιδιαίτερα ενθαρρυντικά αποτελέσματα της πρώτης εφαρμογής, καθώς και το συμπέρασμα ότι η Πρωτοβουλία συνέισφερε, αντιστρόφως ανάλογα με τον προϋπολογισμό της, στην αφύπνιση του τοπικού πληθυσμού, συνέβαλαν σε μια πιο συστηματική και ολοκληρωμένη μορφή της, το LEADER II. Η πρωτοβουλία αυτή έχει στόχο τη μεγαλύτερη ενεργοποίηση κατοίκων της υπαίθρου για τον σχεδιασμό στρατηγικής τοπικής ανάπτυξης. Η συνέχιση της Πρωτοβουλίας μέσω της LEADER+, στοχεύει στην εισαγωγή και στην ενδυνάμωση δεσμών συνεργασίας ανάμεσα σε τοπικούς φορείς και κοινωνικές ομάδες, μέσα από την εφαρμογή μιας πιο ολοκληρωμένης στρατηγικής (“Αναπτυξιακός Οργανισμός Ο.Τ.Α. Πάρνωνας Α.Ε.”, 2014).

Στόχος είναι η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου μέσα από την αειφόρο ανάπτυξη. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από δραστηριότητες, οι οποίες έχουν σκοπό να αναδείξουν τις ομορφιές του τόπου, προσφέροντας μια επιπλέον πηγή εισοδήματος και παράλληλα να προστατεύουν την φυσική και την πολιτιστική κληρονομιά τους.

Οι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών, ταυτόχρονα με την απασχόληση τους σε γεωργία και κτηνοτροφία, έχουν την δυνατότητα να αναπτύξουν νέες επενδυτικές δραστηριότητες, οι οποίες συγχρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Εν ολίγοις, το LEADER+ δεν αποτελεί ένα ακόμη πρόγραμμα κοινοτικών επιδοτήσεων και στήριξης αγροτικών προϊόντων. Στο LEADER+ οι κάτοικοι της υπαίθρου ενεργοποιούνται μόνοι τους, επιλέγουν οι ίδιοι για την τύχη τους, προχωρούν σε μικρές επενδύσεις, οι οποίες δημιουργούν έναν παραγωγικό ιστό και υλοποιούν όλα όσα οραματίζονται για την ανάπτυξη του τόπου τους. Τέλος τα κέντρα λήψης αποφάσεων βρίσκονται εκεί στην κοινότητα και όχι σε κάποια άλλη απομακρυσμένη περιοχή.

Συνοπτικά, οι δύο γενικοί αναπτυξιακοί στόχοι του LEADER+ είναι: η ολοκληρωμένη και ποιοτική αιεφόρος ανάπτυξη της υπαίθρου μέσω πιλοτικών εφαρμογών και η ενίσχυση σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο.

Θεωρητικά το LEADER+ έχει δυνατότητα εφαρμογής σε όλες τις περιοχές της υπαίθρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην Ελλάδα, η προσέγγιση εφαρμόζεται σε ορεινές, μειονεκτικές περιοχές, αλλά και πεδινές περιοχές, συμπεριλαμβανομένων και των νησιών. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην εμπειρία των προηγούμενων εφαρμογών και αφού έχει ληφθεί υπόψη η ανάγκη ισόρροπης ανάπτυξης του αγροτικού χώρου, αλλά κυρίως στην ανάγκη επίλυσης όλων των προβλημάτων της υπαίθρου (“Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο”, 2020).

2.1.2 Παραδείγματα πρακτικής υλοποίησης της πρωτοβουλίας Leader

Η σπουδαιότητα της πρωτοβουλίας Leader αναδεικνύεται από τα αξιολογικά έργα που ενισχύθηκαν τα τελευταία χρόνια. Τα έργα αυτά προσφέρουν πραγματική βελτίωση στην καθημερινή ζωή κατοίκων της υπαίθρου. Τα παραδείγματα που αναφέρονται παρακάτω είναι χαρακτηριστικά της ποικιλίας και της δημιουργικότητας των στρατηγικών αγροτικής ανάπτυξης που έχουν εφαρμογή από τις ομάδες τοπικής δράσης (ΟΤΔ) σε διαφορετικές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ταυτόχρονα αποδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο οι ομάδες τοπικής δράσης χρησιμοποίησαν σωστά τις ευκαιρίες μέσα από το πλαίσιο της πρωτοβουλίας. Η συνεργασία σε περιφερειακό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο είναι μια πραγματικότητα ώστε να ανταλλάξουν εμπειρίες και την σωστή πρακτική (“Ευρωπαϊκή Επιτροπή Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης”, 2006).

Μια στρατηγική για προϊόντα ποιότητας από την περιφέρεια Montiferru της Σαρδηνίας (Ιταλία)

Από το 1950 στην περιφέρεια Montiferru, αρκετά μεγάλο μέρος του αγροτικού πληθυσμού μετανάστευσε στα αστικά κέντρα. Ως συνέπεια, η γεωργία και άλλοι παραδοσιακοί κλάδοι παρουσίασαν απώλειες σε εργατικό δυναμικό. Επιπρόσθετα, οι γνώσεις και οι δεξιότητες για την παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων εξασθένησαν αισθητά. Η σταδιακή χειροτέρευση της δημογραφικής κατάστασης εμφάνισε αρνητική επιρροή στην τοπική κοινότητα. Το αίσθημα απώλειας της τοπικής ταυτότητας ήταν ορατό, ως αποτέλεσμα της χαλάρωσης των παραδοσιακών ηθών και εθίμων. Προβλήματα στο περιβάλλον έκαναν την εμφάνισή τους, τα οποία οφείλονταν στην μείωση της αγροτικής δραστηριότητας, όπως η διάβρωση των εδαφών και η εξαφάνιση των οικοτόπων (“Ευρωπαϊκή Επιτροπή Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης”, 2006).

Η ομάδα τοπικής δράσης Montiferru στόχευε στην ενίσχυση του κοινωνικού και οικονομικού επιπέδου της περιοχής. Τέσσερις ήταν οι κινήσεις που έκαναν πραγματικότητα τον στόχο της. Πρώτον η δημιουργία προστιθέμενης αξίας για τα τοπικά προϊόντα και της άμεσης πρόσβασής τους στις τοπικές αγορές. Δεύτερον, η διαφύλαξη των φυσικών πόρων. Τρίτον, η προώθηση του Montiferru και τέλος η

αποκατάσταση της κοινωνικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής. Η ομάδα τοπικής δράσης εργάστηκε μεθοδικά ώστε τα τοπικά αγροτικά προϊόντα να γίνουν ευρέως γνωστά. Παράλληλα δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση σε ένα τυπικό ντόπιο αγελαδινό τυρί, το λεγόμενο «Casizolu», το οποίο έχει μια σπάνια γεύση «ξύλου και φύλλων». (“Ευρωπαϊκή Επιτροπή Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης”, 2006).

Αναζωογόνηση της συγκομιδής καλαμιών και σχοίνων στο Norfolk Broads (Ηνωμένο Βασίλειο)

Το πιο σημαντικό φυσικό χαρακτηριστικό της περιοχής του Norfolk Broads είναι οι μεγάλες εκτάσεις από καλάμια και σχοίνα. Οι συγκεκριμένοι υδροβιότοποι διαθέτουν σπάνια χλωρίδα και πανίδα. Προκειμένου να προστατευτούν οι συγκεκριμένες περιοχές, απαιτείται η κοπή των καλαμιών και των σχοίνων, σε περιοδικά διαστήματα, τα οποία χρησιμοποιούνταν για να καλύψουν εμπορικές ανάγκες. Όπως για παράδειγμα είχαν εφαρμογή ως πρώτες ύλες προκειμένου να κατασκευαστούν καλαμοσκεπές. Μ’ αυτόν τον τρόπο διασφαλιζόταν η σύνδεση ανάμεσα στο φυσικό περιβάλλον και στην αρχιτεκτονική κληρονομιά του Norfolk Broads (“Ευρωπαϊκή Επιτροπή Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης”, 2006).

Εικόνα 2 : Norfolk Broads (Ηνωμένο Βασίλειο)

Πηγή : dreamstime.com

Παρόλο τις προσπάθειες εκσυγχρονισμού, υπήρχαν σημαντικές δυσκολίες λόγω των εισαγωγών και κατ’ επέκταση των χαμηλών τιμών. Τα άτομα δυσκολεύονταν οικονομικά να αγοράσουν νέα μηχανήματα. Από την άλλη πλευρά, δεν γινόταν αντικατάσταση των ατόμων έβγαιναν στην σύνταξη, με αποτέλεσμα να μειώνεται ο αριθμός των απασχολούμενων και το μεγαλύτερο μέρος τους να είναι άνω των τριάντα ετών (“Ευρωπαϊκή Επιτροπή Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης”, 2006).

Η πρωτοβουλία του Leader+ προώθησε την επιμόρφωση, καθώς και την αντικατάσταση των φυτών που το είχαν ανάγκη. Με τον τρόπο αυτό δόθηκε η

δυνατότητα για έναρξη νέων επιχειρήσεων. Παράλληλα αυξήθηκε ο ρυθμός απόδοσης και το εισόδημα των ήδη ενεργών επιχειρήσεων, μέσα από την παροχή νέων μηχανημάτων και προσφέροντας ευκαιρίες αύξησης εισοδήματος σε όλες τις εποχές του χρόνου και όχι μόνο κατά την περίοδο θέρους. Παράλληλα δημιουργήθηκε μια ένωση με σκοπό να διευκολύνει την συγκέντρωση των θέσεων των τοπικών επιχειρήσεων (“Ευρωπαϊκή Επιτροπή Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης”, 2006).

Τέλος το έργο έχει την δυνατότητα να βάλει φρένο στην υποβάθμιση του τοπικού κλάδου και έδωσε νέα πνοή για αισιοδοξία και εμπιστοσύνη. Παράλληλα εστιάζει σε μακροπρόθεσμες ενέργειες του κλάδου, μέσα από την εισαγωγή νέων εργαζομένων και την ενίσχυση τους. Ταυτόχρονα παρέχει αύξηση αποδοτικότητας και εισοδήματος στις ήδη ενεργές επιχειρήσεις (“Ευρωπαϊκή Επιτροπή Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης”, 2006).

2.2 Η περίπτωση της Τοσκάνης στην Ιταλία

Το πιο δημοφιλές παράδειγμα ανεπτυγμένης αγροτουριστικά περιοχής αποτελεί η περιφέρεια της Τοσκάνης στην Βόρεια Ιταλία. Στην Τοσκάνη πραγματοποιείται το θαύμα του αγροτουρισμού, ο οποίος αποτελεί εδώ και αρκετά χρόνια μια αγαπημένη δραστηριότητα των Ευρωπαίων τουριστών, κυρίως από τις Βόρειες χώρες. Η διαμονή σε πανέμορφα αγροτόσπιτα με συμμετοχή σε δραστηριότητες όπως μάζεμα της ελιάς ή γευσσιγνωσία κρασιού αποτελεί αληθινή πρόκληση. Ουσιαστικά η Τοσκάνη αποτελεί έναν παγκόσμιο αγροτουριστικό παράδεισο και το πιο διάσημο παγκόσμιο μουσείο.

Η Τοσκάνη είναι γνωστή για τα τοπία της και την πολιτιστική κληρονομιά της. Η UNESCO έχει ανακηρύξει έξι τοποθεσίες της Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Αυτές είναι: το ιστορικό κέντρο της Φλωρεντίας, το ιστορικό κέντρο της Σιένα, η πλατεία του καθεδρικού ναού της Πίζας, το ιστορικό κέντρο του Σαν Τζιμινιάνο, το ιστορικό κέντρο Πιέντσα και η Βαλ ντ' Όρτσια.

Εικόνα 3 : Τοσκάνη (Ιταλία)

Πηγή : travelstyle.gr

Ο σεβασμός του τοπίου στην ανάδειξη της πολιτιστικής παράδοσης, το φυσικό τοπίο, η ομορφιά των λόφων και των κάμπων, μεσαιωνικοί πύργοι, γραφικά σπίτια και παλιές βίλες που έχουν ανακαινιστεί, προσφέρονται στους επισκέπτες για μια διαμονή πραγματικά υψηλού επιπέδου. Βασικό πλεονέκτημα αποτελεί ότι απευθύνεται σε όλες τις οικονομικές τάξεις και γι' αυτό είναι η κορυφαία της Ιταλίας στον αγροτουρισμό. Η πώληση τοπικών προϊόντων είναι η κύρια πηγή εισοδήματος για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις παραγωγής. Παράλληλα η χειροτεχνία και η παράγωγή παραδοσιακών προϊόντων, έχουν έρθει και πάλι στην επιφάνεια λόγω του τουρισμού (“Να τι κάνει η Τοσκάνη”, 2016).

Οι φυσικές ιδιαιτερότητες, όπως τα θερμά λουτρά, περιβάλλονται από εγκαταστάσεις υψηλής ποιότητας, ενώ τα χωριά έρχονται να ομορφύνουν ακόμα περισσότερο το τοπίο. Από την άλλη πλευρά, ενώ οι παραλίες είναι στον μέσο όρο, το αισθητικό αποτέλεσμα αφήνει πολύ ικανοποιημένους τους επισκέπτες της λόγω της εξαιρετικής ποιότητας οικιστικά (“Το μοντέλο της Τοσκάνης”, 2003). Οι αγρότες καλλιεργούν μεγάλες εκτάσεις με αμπέλια και παράγουν δημοφιλή κρασιά. Φυσικά ο ντόπιος πληθυσμός δεν διακρίνεται μόνο ως αγρότης αλλά και ως επιχειρηματίας επιχειρήσεων αγροτουρισμού. Μέσα στο μεσαιωνικό περιβάλλον κατασκευάστηκαν χώροι εστίασης και ξενώνες με υψηλή ποιότητα (“Να τι κάνει η Τοσκάνη”, 2016).

Για την περίπτωση της Τοσκάνης ο αγροτουρισμός είναι η άμεση σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του τόπου και της κουλτούρας των ανθρώπων, των κατοίκων και των επισκεπτών. Με απόλυτο σεβασμό προς το φυσικό περιβάλλον και την κουλτούρα του τόπου. Η κληρονομιά του τόπου έχει βαθιές ρίζες, εδώ και εκατοντάδες χρόνια. Είναι ο καλύτερος τρόπος για την ανάδειξη των τοπικών προϊόντων και φυσικά η καλύτερη επένδυση στην παράδοση και τον πολιτισμό.

2.3 Οι φάρμες της Αυστρίας

Η Αυστρία κατέχει μία από τις υψηλότερες θέσεις στις επιλογές των αγροτουριστών και έχει χαρακτηριστεί ως πρωτοπόρος στην Ευρώπη. Όταν τελείωσε ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος, υπήρξε μεγάλη στροφή των κατοίκων προς την εξοχή και τα προάστια. Το γεγονός αυτό εκμεταλλεύτηκαν οι αγρότες και ξεκίνησαν να προσφέρουν διαμονή στους επισκέπτες με σκοπό την αύξηση εισοδήματος (Schoppner, 1998).

Τις τελευταίες τρεις δεκαετίες υπήρξε σημαντική ανάπτυξη του αγροτουρισμού και αυξήθηκαν σημαντικά τα ποσοστά επενδύσεων μέσω του κρατικού προγράμματος Green Plan, με την χορήγηση δανείων χαμηλών επιτοκίων. Οι δραστηριότητες πραγματοποιούνται σε γεωργικές και σε κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις. Στους επισκέπτες προσφέρεται διαμονή και φαγητό είτε είναι οικογένειες και παιδιά σχολικής ηλικίας, είτε επισκέπτες από όλα τα μέρη του κόσμου (“Οι φάρμες της Αυστρίας... στην ελίτ του αγροτουρισμού”, 2017).

Οι δραστηριότητες του αγροτουρισμού δίνουν την δυνατότητα για υπηρεσίες υψηλού επιπέδου, αξιοποιούν με άριστο τρόπο τα τοπικά αγροτικά προϊόντα και το

γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αποκτούν ένα σημαντικό μερίδιο στον ανταγωνισμό. Οι κάτοικοι συνεργάζονται με τις τοπικές τουριστικές οργανώσεις, ώστε να υπάρχει αποτελεσματικότερη προώθηση προϊόντων και δραστηριοτήτων προς το ευρύ κοινό. Εδώ ο επισκέπτης έχει την δυνατότητα να επιλέξει ανάμεσα σε τέσσερις κατηγορίες καταλυμάτων. Οι δυνατότητες ποικίλουν ανάλογα με το επίπεδο της φάρμας, των υπηρεσιών, της διαχείρισης των αποβλήτων και του εξοπλισμού που διατίθεται.

Επιπλέον μια κατηγοριοποίηση πραγματοποιείται από τα μέλη της οργάνωσης «διακοπές στο αγρόκτημα», με βάση την εξειδίκευση που προσφέρουν. Όπως για παράδειγμα υγεία, ευεξία ή άτομα με ειδικές ανάγκες. Γενικότερα η Αυστρία βρίσκεται ψηλά στις προτιμήσεις των ατόμων που επιλέγουν τον αγροτουρισμό στις διακοπές τους. Επιπρόσθετα κατέχει κάποια φυσικά χαρακτηριστικά, τα οποία αναδεικνύουν τις ομορφιές της υπαίθρου(“Οι φάρμες της Αυστρίας... στην ελίτ του αγροτουρισμού”, 2017).

2.4 Η περίπτωση της Μηλιάς Χανίων στην Ελλάδα

Η Μηλιά Χανίων είναι ένα οικολογικό χωριό της Κρήτης, το οποίο προσκαλεί τους επισκέπτες του να κάνουν διακοπές χωρίς ρεύμα. Γεωγραφικά είναι μια ορεινή και περιβαλλοντολογικά ευαίσθητη περιοχή στο νομό Χανίων, στο κέντρο της επαρχίας Κισσάμου. Η περιοχή είναι ενταγμένη στο δίκτυο NATURA. Είναι ιδανική τόσο για όσους αναζητούν ήσυχες διακοπές, όσο και για εκείνους που αναζητούν την περιπέτεια. Ενδείκνυται για ολιγοήμερες διακοπές αλλά και για μονοήμερες εκδρομές.

Εικόνα 4 : Μηλιά Χανίων

Πηγή : agropost.gr

Γύρω από τον οικισμό της Μηλιάς υπάρχει μια καταπράσινη κοιλάδα 550 μέτρων από την επιφάνεια της θάλασσας, κάτω από την κορυφή Ψηλό κεφάλι της οροσειράς Κουτρούλη. Η Μηλιά ήταν ένα εγκαταλελειμμένο χωριό μέχρι να

αξιοποιηθεί σε οικοτουριστική μονάδα, ανάμεσα σε πλατάνια, καστανιές, κουμαριές και βράχια. Το 2009 ήταν μέσα στα πενήντα καλύτερα resort οικολογικού χαρακτήρα, με βάση την κατάταξη του National Geographic. Το ίδιο έτος το ταξιδιωτικό περιοδικό Islands, τίμησε το χωριό για την προσφορά του στον περιβαλλοντικά υπεύθυνο τουρισμό (Νανοπούλου, 2015).

Το νερό από τις πηγές, η καθαρή ατμόσφαιρα, η ηρεμία του τόπου, η δροσιά του καλοκαιριού είναι ορισμένα από τα θετικά στοιχεία που παρέχει στους επισκέπτες της. Ικανοποιεί την εσωτερική ανάγκη του ατόμου να δραπετεύσει από την καθημερινότητα του, σ' έναν τόπο αναψυχής που προσφέρει μια ανθρώπινη μορφή τουρισμού. Έχει την δυνατότητα να χαλαρώσει, να ξεκουραστεί, να διαβάσει βιβλία, να απολαύσει καλό φαγητό και κρασί, και να φορτίσει τις μπαταρίες του με κάθε τρόπο.

Αν παρόλα αυτά επιθυμεί να δραστηριοποιηθεί, προσφέρονται ποικίλες πολιτιστικές δραστηριότητες κατά την διάρκεια του χρόνου. Όπως για παράδειγμα σεμινάρια μαγειρικής, πεζοπορία, εκθέσεις τέχνης, σεμινάρια γιόγκα και επισκέψεις σε οινοποιία και μελισσοκομεία (“Μηλιά: απόδραση στο οικολογικό χωριό των Χανίων, 2019). Επιπρόσθετα οι διακοπές στη Μηλιά προσφέρουν διαμονή, φαγητό, περπάτημα στο βουνό και εκδρομή σε φαράγγια. Ο απώτερος στόχος είναι να έρθει το άτομο πιο κοντά στο περιβάλλον και να γνωρίσει την τοπική κουλτούρα (Νανοπούλου, 2015).

Από την άλλη πλευρά, οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούνται για την παρασκευή του φαγητού είναι τοπικής παραγωγής. Τα λαχανικά είναι από τον κήπο, το κρέας από τα ζώα του τόπου και οι υπόλοιπες πρώτες ύλες παράγονται από τα κοντινά χωριά. Τις περισσότερες φορές η παρασκευή του φαγητού πραγματοποιείται στην κατσαρόλα και στην σόμπα ξύλου. Επίσης στη σόμπα ξύλου ψήνεται και χειροποίητο ψωμί. Τέλος το χειροποίητο κρασί θα ενθουσιάσει τους επισκέπτες (“Μηλιά: απόδραση στο οικολογικό χωριό των Χανίων”, 2019).

Οκτώ πέτρινα σπιτάκια με φωτοβολταϊκό ρεύμα, τζάκι αλλά και με κεριά βρίσκονται μέσα σε ιδιωτικό δάσος αποτελούμενο από καστανιές και κουμαριές. Η ατμόσφαιρα και η αυθεντικότητα είναι έκδηλες στα ανακαινισμένα δωμάτια. Τα άτομα που επιλέγουν να επισκεφτούν την Μηλιά έχουν την δυνατότητα να διανυκτερεύσουν σε σπίτια, τα οποία χρονολογούνται από τον 15^ο αιώνα. Στην συνέχεια ανακαινίστηκαν, διατηρώντας όμως τις ατμοσφαιρικές λεπτομέρειες της τότε εποχής. Επιπρόσθετα το νερό προέρχεται από τοπικές πηγές, ενώ το ρεύμα παράγεται από ηλιακή ενέργεια.

2.5 Η περίπτωση της Αγίας Τριάδας, έξω από την Πορταριά στην Ελλάδα

Η πρώτη πιστοποιημένη, από το Υπουργείο Τουρισμού, αγροτουριστική εγκατάσταση στην Θεσσαλία και την Μαγνησία βρίσκεται στο Πήλιο. Είναι το «Αγρόκτημα Καραϊσκου», στη θέση Αγία Τριάδα, λίγο έξω από την Πορταριά. Η εγκατάσταση έχει λάβει σήμα λειτουργίας αγροτουρισμού από το Υπουργείο Τουρισμού. Βασικός στόχος είναι η ενίσχυση της τουριστικής ταυτότητας της περιοχής συνδυαστικά με τον πρωτογενή τομέα. Η εγκατάσταση περιλαμβάνει υποδομές με

αρκετές εναλλακτικές, όπως αγρόκηπους, καρποφόρα δένδρα, οικόσιτα ζώα. Επιπρόσθετα περιλαμβάνει εστιατόριο με παραδοσιακά πιάτα από τοπικά προϊόντα που καλλιεργούνται στο ίδιο το αγρόκτημα ώστε ο επισκέπτης να απολαμβάνει εδέσματα από τον κήπο άμεσα στο πιάτο του. Παράλληλα, ο χώρος διαμονής προσφέρει πλήρη πρόσβαση σε άτομα με ειδικές ανάγκες (“Karaiskos Farm: Η πρώτη πιστοποιημένη φάρμα στην Θεσσαλία είναι στην Πορταριά”, 2021).

Ακόμη ο επισκέπτης έχει την δυνατότητα να απολαύσει μια σειρά από μοναδικές εμπειρίες στους χώρους της εγκατάστασης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν η άμεση επαφή με τις καλλιέργειες, την ζωή των αγροτών, καθώς και το υπέροχο φυσικό περιβάλλον. Ταυτόχρονα του προσφέρεται η δυνατότητα να λάβει μέρος σε εργαστήριο παραδοσιακής κουζίνας και γαστρονομίας. Ο στόχος είναι ο κάτοικος του αστικού κέντρου να παρακινηθεί να λάβει εικόνες και αναμνήσεις που υπενθυμίζουν την παιδικότητα και τον σεβασμό στη φύση και το περιβάλλον.

Εικόνα 5 : Αγρόκτημα Καραϊσκού, Αγία Τριάδα (Πορταριά)

Πηγή : magnesianews.gr

Το ενδιαφέρον για την τοπική γαστρονομία και τα τοπικά υλικά είναι ιδιαίτερα έκδηλο τόσο από Έλληνες όσο και από ξένους. Την φάρμα επισκέπτονται Ισραηλινοί, Αμερικανοί αλλά και Ευρωπαίοι, κυρίως από Γαλλία, Βέλγιο και Γερμανία.

Ένας τουρίστας στην φάρμα έχει πολλές επιλογές. Πρώτα από όλα να απολαύσει το φαγητό σε έναν υπέροχο χώρο, στο καταπράσινο περιβάλλον. Έπειτα να λάβει μέρος στα μαθήματα μαγειρικής που διοργανώνονται. Παράλληλα η φάρμα είναι ιδανική για παιδιά μικρής ηλικίας, τα οποία μπορούν να απολαύσουν δραστηριότητες με τα πόνοι που εκτρέφονται. Στο αγρόκτημα επίσης εκτρέφονται γαϊδουράκια, κατσικάκια, αγελάδες και κότες. Η χλωρίδα του Πηλίου αποτελεί ιδανική επιλογή για τα παιδιά ώστε να παρακολουθήσουν δραστηριότητες στην ύπαιθρο. Το αγρόκτημα εκτός από καθημερινές επισκέψεις ιδιωτών και σχολείων, ενδείκνυται και για κοινωνικές εκδηλώσεις. Επιπλέον η εμπειρία στην φάρμα περιλαμβάνει και διαμονή σε

αγροτόσπιτο για όποιον το επιθυμεί (“Karaiskos Farm: Η πρώτη πιστοποιημένη φάρμα στην Θεσσαλία είναι στην Πορταριά, 2021).

Το αγρόκτημα είναι μια πραγματική όαση μέσα στο δάσος του Πηλίου και είναι χωρισμένο σε μπαξέδες με καλλιέργειες λαχανικών, οπωροφόρων δένδρων και βοτάνων. Επιπρόσθετα οι επισκέπτες να λάβουν μέρος σε μαθήματα καλλιέργειας λαχανικών και φρούτων και μαθήματα παρασκευής εδεσμάτων όπως μαρμελάδες, γλυκά κουταλιού και τραχανά.

Ο στόχος της συγκεκριμένης εγκατάστασης είναι η ενίσχυση του τουριστικού αποτυπώματος, με την σύνδεση της πρωτογενούς παραγωγής με την επισκεψιμότητα. Δίνεται έμφαση σε εναλλακτικές τάσεις με βάση τις σύγχρονες τουριστικές ανάγκες και ενδιαφέροντα. Οι δραστηριότητες του οινοτουρισμού, της γαστρονομίας, του αλιευτικού τουρισμού ενισχύουν ενεργά την τοπική τουριστική οικονομία.

Κεφάλαιο III: Ερευνητικό Μέρος

Στο παρόν κεφάλαιο το αντικείμενο είναι το πειραματικό μέρος της διπλωματικής εργασίας. Αρχικά παρουσιάζονται οι στόχοι, καθώς και η μεθοδολογία της πειραματικής διεργασίας και έπειτα τα αποτελέσματα της.

Ο τουρισμός αποτελεί κεντρικό πυλώνα ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Για τον λόγο αυτό η καταγραφή των οικονομικών μεγεθών του αποτελεί βασική συνιστώσα για την διαμόρφωση και την ανταλλαγή απόψεων ως προς την στρατηγική που χρειάζεται να επιλεγεί για τον ελληνικό τουρισμό. Ο στόχος είναι ο ελληνικός τουρισμός να αναπτυχθεί περαιτέρω και να επιλυθούν τα όποια προβλήματα παρουσιάζει. Η παρούσα έρευνα έχει σκοπό να συμβάλλει στην κατεύθυνση αυτή παρουσιάζοντας τα πιο σημαντικά οικονομικά μεγέθη του ελληνικού τουρισμού.

Το ερευνητικό μέρος περιλαμβάνει την ανάλυση, μέσω περιγραφικής στατιστικής, μεγεθών όπως τα έσοδα του τουρισμού, το ΑΕΠ της χώρας, τη συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ, τη συμβολή του τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη και τα βασικά μεγέθη εισερχόμενου τουρισμού.

3.1 Βασικά Μεγέθη του Τουρισμού

Ο πρώτος στόχος της έρευνας μας ήταν ο σχεδιασμός της διαδικασίας συλλογής των δεδομένων. Αρχικά για την εξαγωγή των στατιστικών στοιχείων χρησιμοποιήθηκε η βάση δεδομένων του Ινστιτούτου του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΙΝΣΕΤΕ), με βάση την Έρευνα Συνόρων της Τράπεζας της Ελλάδος. Η «Έρευνα Συνόρων» πραγματοποιείται από την Τράπεζα της Ελλάδος, και συγκεντρώνει μμεταξύ άλλων και στοιχεία για τις «Αφίξεις μη κατοίκων στην Ελλάδα». Τα δεδομένα αφορούν την χρονική περίοδο από το 2010 έως και το 2019 για την Ελλάδα. Ο δεύτερος στόχος μας ήταν η συνοπτική και ταυτόχρονα αποτελεσματική παρουσίαση των δεδομένων της στατιστικής μας έρευνας (περιγραφική στατιστική). Η επεξεργασία των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω του προγράμματος excel. Ο τρίτος στόχος της έρευνας μας ήταν η ανάλυση των δεδομένων και η εξαγωγή από αυτά των κατάλληλων συμπερασμάτων (επαγωγική στατιστική). Η ανάλυση των δεδομένων και η εξαγωγή των συμπερασμάτων πραγματοποιήθηκε μέσω των πινάκων και των διαγραμμάτων που κατασκευάσαμε γι' αυτόν τον σκοπό και παρατίθενται παρακάτω. Κατά την επεξεργασία και την παρουσίαση των στατιστικών δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν μεγέθη περιγραφικής στατιστικής, όπως πίνακες συχνοτήτων, ο μέσος όρος, το μέγιστο και το ελάχιστο και κατασκευάστηκαν ραβδογράμματα. Συμπληρωματικά για την καλύτερη απεικόνιση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκαν γραφήματα πίτες, όπως αυτά δημιουργήθηκαν μέσω του Microsoft Excel.

3.1.1 Ο τουρισμός στην Ελλάδα με αριθμούς

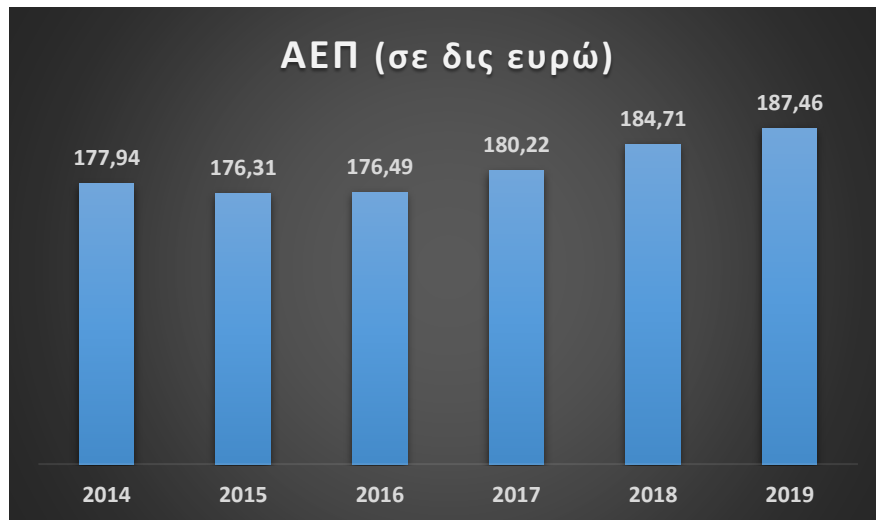
Η συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ της χώρας μας είναι αναμφισβήτητη και διαχρονικά πολύ σημαντική. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την βάση δεδομένων του INSETE το 2019, που ήταν η τελευταία χρονιά πριν την έναρξη της πανδημίας του Covid19, ο τουρισμός στην χώρα μας έκλεισε με εξαιρετικές επιδόσεις. Στο Διάγραμμα 1 παρουσιάζεται η άμεση συμβολή του Τουρισμού στο ΑΕΠ της Ελλάδος σε δις ευρώ ανά χρονιά, από το 2014 έως το 2019. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό το 2019 ο τουρισμός στην χώρα μας συνέβαλε κατά 23,4 δις. ευρώ, ενώ το 2018 ο αντίστοιχος αριθμός ήταν 21,14 δις. ευρώ. Από χρονιά σε χρονιά δηλαδή τα έσοδα από τον τουρισμό αυξήθηκαν κατά 2,3 δις. ευρώ και η αντίστοιχη ποσοστιαία αύξηση ήταν +10,9%. Η αντίστοιχη αύξηση το 2018, εν συγκρίσει με το 2017, ήταν επίσης στο +11%, ενώ σε απόλυτα νούμερα αυξήθηκε κατά 2,14 δις. ευρώ. Συνολικά από το 2014 έως το 2019 η αύξηση από τα έσοδα του τουρισμού άγγιξε το +39%. Παρατηρούμε δηλαδή ότι τα έσοδα από τουρισμό παρουσίαζαν σταθερά αυξητική τάση πριν την έναρξη της πανδημίας και ότι είχε ανακάμψει πλήρως από την οικονομική κρίση του 2008.

Διάγραμμα 1: Άμεση Συμβολή Τουρισμού στο ΑΕΠ της Ελλάδος σε δις ευρώ ανά έτος

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETE Intelligence

Στο διάγραμμα 2 παρουσιάζεται το συνολικό ΑΕΠ της χώρας δις ευρώ ανά έτος σε απολύτους αριθμούς. Το 2019 του ΑΕΠ της Ελλάδας άγγιξε τα 187 δις ευρώ, από σχεδόν 185 δις ευρώ το 2018. Εν συγκρίσει με το 2015, την χρονιά που επιβλήθηκαν τα capital controls και υπήρχε μια έντονη πολιτική αστάθεια, η ποσοστιαία αύξηση του ΑΕΠ ήταν +6%, δηλαδή αυξήθηκε κατά 9 δις ευρώ.

Διάγραμμα 2: Το ΑΕΠ της Ελλάδας σε δις ευρώ ανά έτος

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETTE Intelligence

Στο διάγραμμα 3 παρουσιάζεται το ποσοστό της άμεσης συμβολής του τουρισμού ως προς το συνολικό ΑΕΠ της χώρας, ανά έτος. Όπως παρατηρούμε, η άμεση συμβολή του τουρισμού ως προς το συνολικό ΑΕΠ της χώρας αυξάνεται ποσοστιαία από χρονιά σε χρονιά και το 2019 συνέβαλε άμεσα στη δημιουργία του 12,5% του ΑΕΠ της χώρας με 23,4 δις. ευρώ, από 11,4% την προηγούμενη χρονιά. Ενδεικτικά χρειάζεται να τονιστεί ότι από τα 2,7 δις. ευρώ που αυξήθηκε το ΑΕΠ το 2019 (με βάση το διάγραμμα 2) τα 2,3 δις. ευρώ προήλθαν από έσοδα του τουρισμού (διάγραμμα 1). Το τελευταίο συμπέρασμα είναι ενδεικτικό για το πόσο μεγάλη είναι η συμβολή των εσόδων από τον τουρισμό για την διαμόρφωση του ΑΕΠ της χώρας.

Διάγραμμα 3: Άμεση Συμβολή Τουρισμού ως ποσοστό του ΑΕΠ της Ελλάδος, ανά έτος

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETTE Intelligence

Στο διάγραμμα 4 απεικονίζεται η συνολική, άμεση και έμμεση, συμβολή των εσόδων του τουρισμού στο ΑΕΠ της χώρας. Για το 2019 η συνολική συμβολή του τουρισμού ανήλθε στα 62,12 δις. ευρώ, από 51,6 δις. ευρώ το 2018. Η ποσοστιαία αύξηση δηλαδή ήταν της τάξεως του 11% από χρονιά σε χρονιά. Από το 2014 μέχρι το 2019, δηλαδή μόλις μέσα σε μια πενταετία, η συνολική συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ αυξήθηκε κατά +39%, από τα 44,73 δις. ευρώ στα 62,12 δις. ευρώ. Αυτή η ανοδική τροχιά διακόπηκε με την έναρξη της πανδημίας του covid19.

Διάγραμμα 4: Συνολική Συμβολή Τουρισμού στο ΑΕΠ της Ελλάδας σε δις ευρώ, ανά έτος

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETTE Intelligence

Στο διάγραμμα 5 παρουσιάζεται η συνολική, άμεση και έμμεση, συμβολή του τουρισμού ως ποσοστό του ΑΕΠ της Ελλάδας σύμφωνα με στοιχεία και εκτιμήσεις που περιλαμβάνονται στη μελέτη του Ινστιτούτου του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων. Παρατηρείται ότι ενώ για το 2014 η συνολική συμβολή του τουρισμού στην δημιουργία του ΑΕΠ ήταν στο 25,1%, μέσα σε μια πενταετία αυξήθηκε κατά οκτώ ποσοστιαίες μονάδες και τελικά ανήλθε στο 33,1%. Το 2018 το ποσοστό ήταν στο 30,3%, δηλαδή μόνο μέσα σ' έναν χρόνο η συνολική συμμετοχή του τουρισμού στο ΑΕΠ αυξήθηκε κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες. Ιδιαίτερα αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι πάνω από το ένα τέταρτο του ελληνικού ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ) οφείλεται αποκλειστικά στον τουρισμό, αποδεικνύοντας τόσο την καταλυτική σπουδαιότητα του για την ελληνική οικονομία όσο και για τον τομέα της απασχόλησης.

Διάγραμμα 5: Συνολική Συμβολή Τουρισμού ως ποσοστό του ΑΕΠ της Ελλάδας, ανά έτος

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETE Intelligence

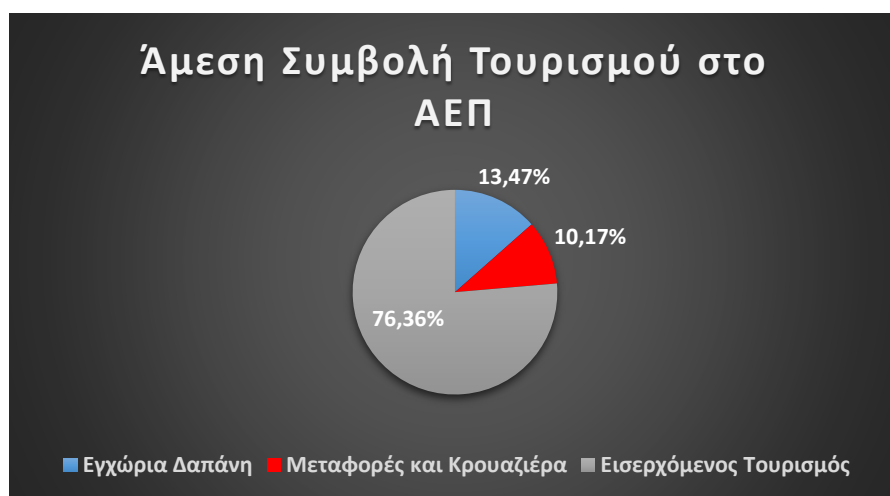
Σύμφωνα με την τράπεζα της Ελλάδας, τα παραπάνω ποσά από τον τουρισμό αντιστοιχούν περίπου στο μισό της συνολικής επέκτασης της οικονομίας. Από την άλλη πλευρά το γεγονός αυτό αναδεικνύει ταυτόχρονα και ένα μεγάλο κίνδυνο καθώς η χώρα είναι εξαρτώμενη σε πολύ μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό, καθώς δεν έχει αναπτύξει άλλον τόσο σημαντικό κλάδο, με εξαίρεση πιθανόν τη ναυτιλία. Μια πιθανή επιβράδυνση της τουριστικής δραστηριότητας, όπως τελικά συνέβη λόγω της εξάπλωσης της πανδημίας, θα είναι καταστροφική για ολόκληρη την ελληνική οικονομία και η κατάρρευση των εσόδων θα είναι ορατή. Η εμπειρία όμως των τελευταίων δεκαετιών έχει αποδείξει ότι ο τουρισμός είναι μια δραστηριότητα που αναπτύσσει μακροχρόνια μια τάση ανοδική και έχει την δυνατότητα να ανακάμψει μετά από περιόδους υφέσεων.

Για το 2019 οι ταξιδιωτικές εισπράξεις από τον τουρισμό, συμπεριλαμβανομένων των εισπράξεων από τις μεταφορές, κάλυψαν το 89% του ελλείματος του ισοζυγίου αγαθών. Οι εισπράξεις αυτές, ισούνται με το 78% των εισπράξεων από τις εξαγωγές όλων των άλλων προϊόντων που εξάγει η χώρα, εξαιρουμένων των εισπράξεων από εξαγωγή πλοίων και καυσίμων (INSETE, 2021).

Επιπλέον είναι εντυπωσιακό ότι με βάση τις εκτιμήσεις της μελέτης του INSETE, από κάθε 1 ευρώ τουριστικής δραστηριότητας δημιουργείται επιπλέον από 1,2 έως 1,65 ευρώ πρόσθετης οικονομικής δραστηριότητας. Εν ολίγοις, για κάθε 1 ευρώ από τα τουριστικά έσοδα, το ΑΕΠ της Ελλάδας αυξάνεται κατά 2,2 έως 2,65 ευρώ. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει για ακόμη μία φορά την σπουδαιότητα του τουρισμού στον τομέα της οικονομίας (INSETE, 2021).

Τέλος στο διάγραμμα 6 παρουσιάζεται η άμεση συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ της χώρας. Πιο συγκεκριμένα το μεγαλύτερο μέρος (76%) προέρχεται από τον

εισερχόμενο τουρισμό, αμέσως μετά περίπου το 14% προέρχεται από την εγχώρια δαπάνη και το 10% από τις μεταφορές και κρουαζιέρες.

Διάγραμμα 6: Άμεση Συμβολή Τουρισμού στο ΑΕΠ της Ελλάδος

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETE Intelligence

Για όη αφορά τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, οι οποίες εμφανίστηκαν στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1980, γνώρισαν ιδιαίτερη άνθηση κατά τις δύο επόμενες δεκαετίες. Έχουν συμβάλει στην αύξηση της ζήτησης για διαφοροποιημένες τουριστικές υπηρεσίες καθώς και στις αλλαγές που έχουν επέλθει στον τουριστικό τομέα, συμβάλλοντας στην κοινωνία και στο περιεχόμενο της ίδιας της ανάπτυξης. Η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού υποστηρίχθηκε τόσο στα επενδυτικά προγράμματα στήριξης, που έχουν σχεδιαστεί κυρίως από ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες και πολιτικές αλλά και από την αυξανόμενη ποιότητα ζωής του ελληνικού λαού λόγω του αυξημένου εισοδήματος και ρευστότητας για κατανάλωση. Κάθε μορφή τουρισμού δίνει έμφαση σε συγκεκριμένες δραστηριότητες και γεγονότα που οδηγούν στην διαφοροποίηση μεταξύ τους. Την περίοδο 2008 έως 2017, η ελληνική οικονομία βρισκόταν σε ύφεση λόγω της οικονομικής κρίσης του δημόσιου χρέους, το οποίο επηρέασε αρνητικά όλους τους δείκτες της οικονομίας. Την περίοδο 2008 έως 2013, το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) της χώρας μειώθηκε κατά 26,5%, ενώ η μείωση της εγχώριας ζήτησης έφτασε το 31%. Την ίδια περίοδο, η ανεργία αυξήθηκε από 8,6% σε 27,9%, ενώ η παραγωγικότητα μειώθηκε κατά 6,5% (INSETE, 2021). Μετά το 2014 η ελληνική οικονομία σταδιακά ανέκαμψε, με εξαίρεση το 2015 μέχρι και το 2017, λόγω της επιβολής capital controls, που ξεκίνησε ξανά η ανάπτυξη της οικονομίας (INSETE,2021).

Μέσα σ' αυτό το ασταθές περιβάλλον, ο τουρισμός παρουσίασε σημαντική πτώση μέχρι το 2012, και στη συνέχεια κατάφερε να ανακάμψει, έχοντας ουσιαστική συμβολή στην εθνική οικονομία με τα συνεχώς αυξανόμενα έσοδά του (INSETE,2021). Ο εισερχόμενος ξένος τουρισμός μεταξύ 2009 και 2017 απέδωσε στην ελληνική οικονομία περίπου 125 δισ. €, ενώ τα έσοδά της αυξήθηκαν κατά 50% από

το 2012 έως το 2017. Η απασχόληση στον τουρισμό μεταξύ 2009 και 2017 αυξήθηκε κατά 12,7%, σε αντίθεση με άλλους τομείς της οικονομίας, όπου καταγράφηκε πτώση 18% (ΕΛΣΤΑΤ,2021). Ωστόσο, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού χαρακτηρίζονται ως ένα από τα θύματα της κρίσης της ελληνικής οικονομίας, καθώς στηρίζονταν κυρίως στον εσωτερικό τουρισμό.

Ο εσωτερικός τουρισμός έχει υποστεί σημαντική πτώση λόγω της μείωσης των εισοδημάτων των Ελλήνων πολιτών. Αν και τα τελευταία χρόνια ο εσωτερικός τουρισμός έχει σημειώσει άνοδο, είναι χαρακτηριστικό ότι η εγχώρια τουριστική δαπάνη για τα ταξίδια τουλάχιστον μίας διανυκτέρευσης ήταν 1,398 εκατομμύρια € για το 2017, ενώ το 2008 ήταν 3,868 εκατομμύρια €. Έτσι, κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, η δαπάνη του εσωτερικού τουρισμού μειώθηκε κατά 63,9%. (ΕΛΣΤΑΤ, 2021).

3.1.2 Η συμβολή του τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη

Παρακάτω θα μελετήσουμε την περιφερειακή διάσταση του τουρισμού, δηλαδή την συμβολή του στις οικονομίες των δεκατριών Περιφερειών της Ελλάδας με βάση τα δεδομένα που επεξεργαστήκαμε για τις ανάγκες της παρούσας διπλωματικής. Η πηγή που χρησιμοποιήθηκε για τα δεδομένα είναι η βάση δεδομένων της Τράπεζας της Ελλάδας.

Η τουριστική ανάπτυξη δεν είναι αυτοσκοπός για μια περιφέρεια, αλλά αποτελεί το μέσον που έχει την δυνατότητα να συμβάλει στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη και βελτίωση των προοπτικών των κατοίκων της. Ο τουρισμός παίζει καταλυτικό ρόλο στην διαμόρφωση του εισοδήματος σε πολλές περιφέρειες της χώρας λόγω της μεγάλης διασποράς των τουριστικών προορισμών σε ολόκληρη την χώρα. Από την άλλη πλευρά, ο τουρισμός στην Ελλάδα παρουσιάζει έντονη εποχικότητα λόγω του ότι οι διακοπές για Ήλιο & Θάλασσα που προσφέρονται, αποτελούν το βασικό τουριστικό προϊόν της χώρας.

Στον πίνακα 1 παρουσιάζεται η άμεση συμβολή στο ΑΕΠ της κάθε Περιφέρειας ανά χρονιά για την χρονική περίοδο 2016 έως και 2019. Για τα νησιά του Νοτίου Αιγαίου, τα νησιά του Ιονίου και την Κρήτη η επίδραση από τα έσοδα του τουρισμού στο ΑΕΠ είναι ιδιαίτερα σημαντική και με αυξητική τάση από χρονιά σε χρονιά. Οι συγκεκριμένες περιφέρειες διαθέτουν από τα πιο υψηλά κατά κεφαλήν ΑΕΠ στη χώρα και ουσιαστικά τεκμηριώνουν την άποψη πως ο τουρισμός καταφέρνει την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων των προορισμών. Ταυτόχρονα βέβαια αναδεικνύεται η τεράστια εξάρτησή της τοπικής οικονομίας των περιοχών αυτών από τον τουρισμό και ο κίνδυνος που ελλοχεύει από αυτό αν για οποιοδήποτε λόγο μειωθούν τα μεγέθη του εισερχόμενου τουρισμού, όπως συνέβη το 2020 με την έναρξη της πανδημίας του covid-19.

Άμεση συμβολή στο ΑΕΠ της κάθε Περιφέρειας					
Rank	Περιφέρεια	2016	2017	2018	2019
1	Νότιο Αιγαίο	68%	80%	95%	107%
2	Ιόνια Νησιά	64%	75%	70%	77%
3	Κρήτη	46%	49%	45%	51%
4	Κεντρική Μακεδονία	9%	10%	12%	12%
5	Βόρειο Αιγαίο	7%	9%	9%	9%
6	Ήπειρος	7%	7%	7%	8%
7	Αν. Μακ/νία & Θράκη	6%	5%	6%	8%
8	Πελοπόννησος	6%	5%	7%	7%
9	Θεσσαλία	4%	4%	4%	5%
10	Δυτική Ελλάδα	2%	3%	4%	4%
11	Αττική	3%	3%	4%	4%
12	Στερεά Ελλάδα	2%	2%	3%	3%
13	Δυτική Μακεδονία	2%	2%	2%	2%

Πίνακας 1: Άμεση συμβολή στο ΑΕΠ της κάθε Περιφέρειας ανά χρονιά, για την χρονική περίοδο 2016 έως 2019

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETTE Intelligence

Στο διάγραμμα 7 παρουσιάζεται κατά μέσο όρο η άμεση συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ κάθε Περιφέρειας, από το 2016 έως και το 2019, σε φθίνουσα σειρά. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η οικονομία δύο νησιωτικών περιφερειών είναι εξαρτώμενη σχεδόν εξ' ολοκλήρου από τον τουρισμό κάθε χρόνο την υπό εξέταση περίοδο. Πιο συγκεκριμένα το ΑΕΠ των νησιών του Νοτίου Αιγαίου και του Ιονίου εξαρτάται κατά μέσο όρο 88% και 71% αντίστοιχα, από τον τουρισμό. Έπεται η περιφέρεια της Κρήτης με συνεισφορά του τουρισμού στο ΑΕΠ στο 48%, ενώ το μικρότερο μερίδιο το έχει η Δυτική Μακεδονία με 2%.

Διάγραμμα 7: Άμεση συμβολή στο ΑΕΠ της κάθε Περιφέρειας κατά μέσο όρο για την χρονική περίοδο 2016- 2019

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETTE Intelligence

Στον πίνακα 2 παρουσιάζεται σε φθίνουσα σειρά η κατανομή των εσόδων του τουρισμού στις δέκα τρεις περιφέρειες, ανά χρονιά, για την χρονική περίοδο από το 2016 έως το 2019. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων από τον τουρισμό πηγαίνει στις περιφέρειες του Νοτίου Αιγαίου, της Κρήτης και της Αττικής με ποσοστά που κυμαίνονται στο 29% , 20% και 14% αντίστοιχα.

Κατανομή εσόδων από τον τουρισμό στις Περιφέρειες				
	2016	2017	2018	2019
Νότιο Αιγαίο	24,6%	25,7%	28,2%	29,3%
Κρήτη	24,3%	23,0%	20,0%	20,4%
Αττική	13,6%	14,7%	14,6%	14,7%
Κεντρική Μακεδονία	13,2%	13,0%	14,5%	12,7%
Ιόνια Νησιά	11,8%	12,5%	10,8%	10,8%
Αν. Μακ/νία & Θράκη	2,3%	2,0%	2,1%	2,5%
Πελοπόννησος	2,5%	2,2%	2,7%	2,4%
Θεσσαλία	2,4%	2,0%	1,7%	2,0%
Ήπειρος	1,7%	1,5%	1,4%	1,5%
Δυτική Ελλάδα	1,1%	1,1%	1,4%	1,5%
Στερεά Ελλάδα	0,9%	0,8%	1,2%	1,0%
Βόρειο Αιγαίο	1,0%	1,2%	1,0%	0,9%
Δυτική Μακεδονία	0,5%	0,3%	0,4%	0,4%

Πίνακας 2: Κατανομή εσόδων από τον τουρισμό στις Περιφέρειες της Ελλάδος, 2016 - 2019

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETI Intelligence

Τέλος στο διάγραμμα 8 παρουσιάζεται η ποσοστιαία κατανομή των εσόδων του τουρισμού στις δέκα τρεις περιφέρειες κατά μέσο όρο για τις χρονιές από το 2016 έως το 2019. Όπως παρατηρείται κατά μέσο όρο το 27% από τα έσοδα του τουρισμού πανελλαδικά αντιστοιχεί στην περιφέρεια του Νοτίου Αιγαίου, το 22% στην περιφέρεια της Κρήτης και το 14% στην Αττική.

Διάγραμμα 8: Κατανομή εσόδων από τον τουρισμό στις Περιφέρειες της Ελλάδος, κατά μέσο όρο την τετραετία 2016 έως 2019

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETE Intelligence

3.1.3 Βασικά Μεγέθη Εισερχόμενου Τουρισμού στην Ελλάδα

Προκειμένου να διερευνηθούν οι τάσεις της τουριστικής ζήτησης, είναι αναγκαίο να μελετηθούν οι βασικές μεταβλητές που την επηρεάζουν, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, για καθεμιά. Ένας πολύ βασικός παράγοντας για τον εισερχόμενο τουρισμό είναι η χώρα προέλευσης του επισκέπτη. Ουσιαστικά διακρίνονται τρεις μεγάλες κατηγορίες: οι αφίξεις από Χώρες της Ευρωζώνης, οι αφίξεις από Χώρες ενός Ευρωπαϊκής Ένωσης εκτός Ευρωζώνης και οι αφίξεις εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα βασικά μεγέθη που έχουν αξία προς μελέτη είναι ο αριθμός των αφίξεων ανά χώρα προέλευσης, οι διανυκτερεύσεις ανά χώρα προέλευσης, το σύνολο της δαπάνης ανά χώρα προέλευσης, η μέση δαπάνη ανά άτομο ανά χώρα προέλευσης, η δαπάνη ανά διανυκτέρευση ανά χώρα προέλευσης και η διάρκεια παραμονής ανά χώρα προέλευσης.

Στους πίνακες και τα διαγράμματα που ακολουθούν, παρουσιάζεται αναλυτικά η εξέλιξη των βασικών χαρακτηριστικών μεγεθών της τουριστικής κίνησης προς την Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, από το 2010 έως το 2019, για τις κυριότερες χώρες προέλευσης τουριστών, με βάση τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ).

3.1.3.1 Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά χώρα προέλευσης

Ένα πολύ βασικό στοιχείο για τον εισερχόμενο τουρισμό είναι η χώρα προέλευσης του επισκέπτη. Η ομαδοποίηση αυτή των επισκεπτών είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς ανάλογα με την χώρα προέλευσης οι ανάγκες και οι συνήθειες του

επισκέπτη τείνουν να παρουσιάζουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Ο σκοπός είναι η ικανοποίηση του ώστε να επισκεφτεί εκ νέου την χώρα μας ή να την διαφημίσει με θετικό τρόπο στην χώρα του.

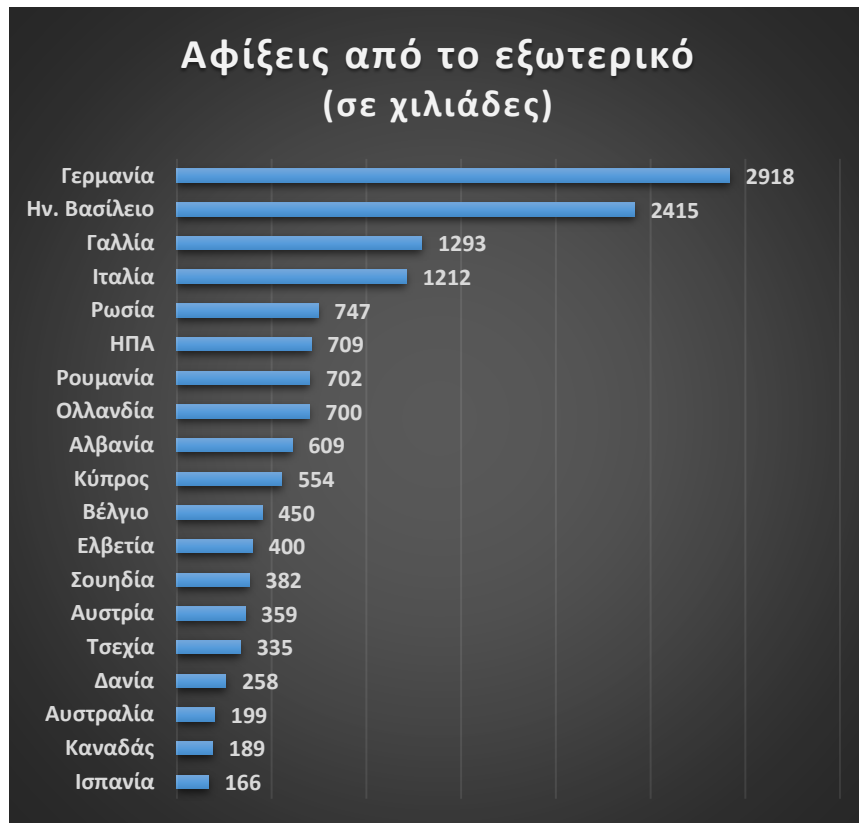
Στο διάγραμμα 9 παρουσιάζονται οι συνολικές αφίξεις στην Ελλάδα μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά έτος σε χιλιάδες, την χρονική περίοδο 2010 έως 2019. Η εισροή τουριστών υπήρξε σχετικά σταθερή έως το 2013, αλλά από το 2014 έως το 2019 καταγράφεται αξιόλογη αύξηση των αφίξεων. Μετά την κάμψη των ετών 2010 και 2012 ακολούθησε σταδιακά ανοδική πορεία.

Διάγραμμα 9: Συνολικές Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά έτος(σε χιλιάδες) στην Ελλάδα, κατά μέσο όρο την περίοδο 2010 έως 2019

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETE Intelligence

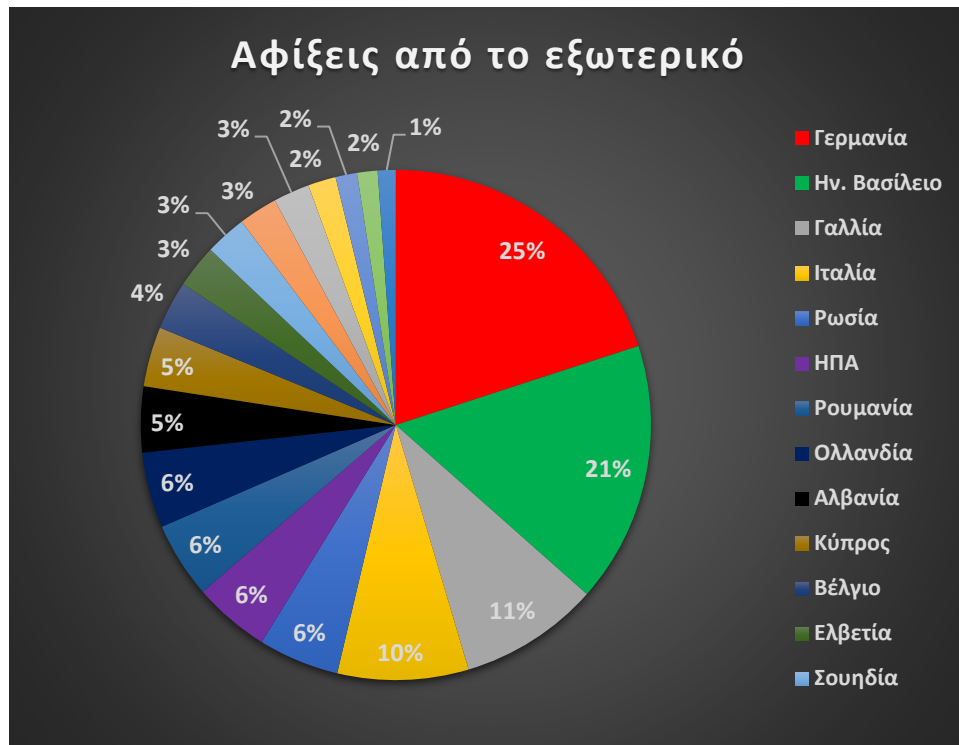
Στο διάγραμμα 10 παρουσιάζονται οι αφίξεις στην Ελλάδα μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά χώρα προέλευσης σε χιλιάδες, κατά μέσο όρο την χρονική περίοδο 2010 έως 2019 σε φθίνουσα σειρά. Παρατηρούμε ότι ο μεγαλύτερος αριθμός αφίξεων είναι κατά σειρά από την Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Γαλλία, και την Ιταλία. Οι λόγοι που επισκέπτονται την χώρα μας οι συγκεκριμένοι λαοί είναι κυρίως γεωγραφικοί, αλλά σχετίζονται και με τα όσα έχει να προσφέρει η χώρα μας στους επισκέπτες της. Πρώτα από όλα είναι πιο εύκολο να επιλεγεί η Ελλάδα για διακοπές από λαούς της Ευρώπης καθώς ο ταξιδιώτης έχει την δυνατότητα με μια απευθείας πτήση να φτάσει στον προορισμό του. Επιπλέον ο ήλιος και η θάλασσα που προσφέρει η χώρα μας αποτελεί ιδανική επιλογή για ταξιδιώτες από κράτη όπως η Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γαλλία, στα οποία ο μόνιμος κάτοικος δεν έχει αυτή την δυνατότητα.

Διάγραμμα 10: Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά χώρα προέλευσης (σε χιλιάδες) στην Ελλάδα, κατά μέσο όρο την περίοδο 2010 έως 2019

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETE Intelligence

Στο διάγραμμα 11 παρουσιάζονται τα ποσοστά αφίξεων ανά χώρα προέλευσης (μη κατοίκων από το εξωτερικό) επί του συνόλου των αφίξεων στην Ελλάδα, κατά μέσο όρο την χρονική περίοδο 2010 έως 2019. Παρατηρούμε ότι ένας στους τέσσερις τουρίστες στην χώρα μας είναι Γερμανός, ενώ ένας στους πέντε προέρχεται από το Ηνωμένο Βασίλειο. Στην συνέχεια έπονται Γαλλία και Ιταλία με ποσοστά περίπου στο 10%.

Διάγραμμα 11: Ποσοστό Αφίξεων μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά χώρα προέλευσης επί του συνόλου στην Ελλάδα, κατά μέσο όρο την περίοδο 2010 έως 2019

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETTE Intelligence

3.1.3.2 Δαπάνες ανά χώρα προέλευσης

Στον πίνακα 3 παρουσιάζεται η συνολική τουριστική δαπάνη που πραγματοποίησαν οι εξερχόμενοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα με βάση την χώρα προέλευσης τους, σε εκατομμύρια ευρώ, για την χρονική περίοδο 2010 έως και 2019. Κατά μέσο όρο ανά έτος το ποσό που δαπανείται συνολικά από τους επισκέπτες στην Ελλάδα ανέρχεται μεσοσταθμικά στα δέκα τρία δις ευρώ. Το 2018 το ποσό αυτό ανήρθε στα 15,7 δις ευρώ, ενώ το 2019 (την τελευταία χρονιά δηλαδή πριν από την έναρξη της πανδημίας του covid19) στα 17,7 δις ευρώ, εκ των οποίων τα 7,7 δις ευρώ προέρχονται από χώρες εντός ευρωζώνης, τα 2,2 από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκτός ευρωζώνης και τέλος τα 8 δις ευρώ από τις υπόλοιπες χώρες του κόσμου. Αξιοσημείωτο είναι ότι μέσα στην δεκαετία 2010 έως 2019 η τουριστική δαπάνη συνολικά έχει διπλασιαστεί.

Όπως παρατηρούμε βέβαια, λαμβάνοντας ως παράδειγμα την αγορά του Ηνωμένου Βασιλείου, υπάρχουν και άλλοι τοπικοί παράγοντες που επηρεάζουν τον τουρισμό ανά χώρα προέλευσης. Για το Ηνωμένο Βασίλειο συγκεκριμένα σημειώθηκε μείωση των αφίξεων (-2%), μείωση των μέσων δαπανών ανά άτομο (-4,3%) και των εσόδων (-6,2%) από τη Βρετανία το 2018. Το γεγονός αυτό αποτελεί μια πρώτη ένδειξη για το πώς η οικονομική αβεβαιότητα μιας χώρας, όπως σε αυτήν την περίπτωση το

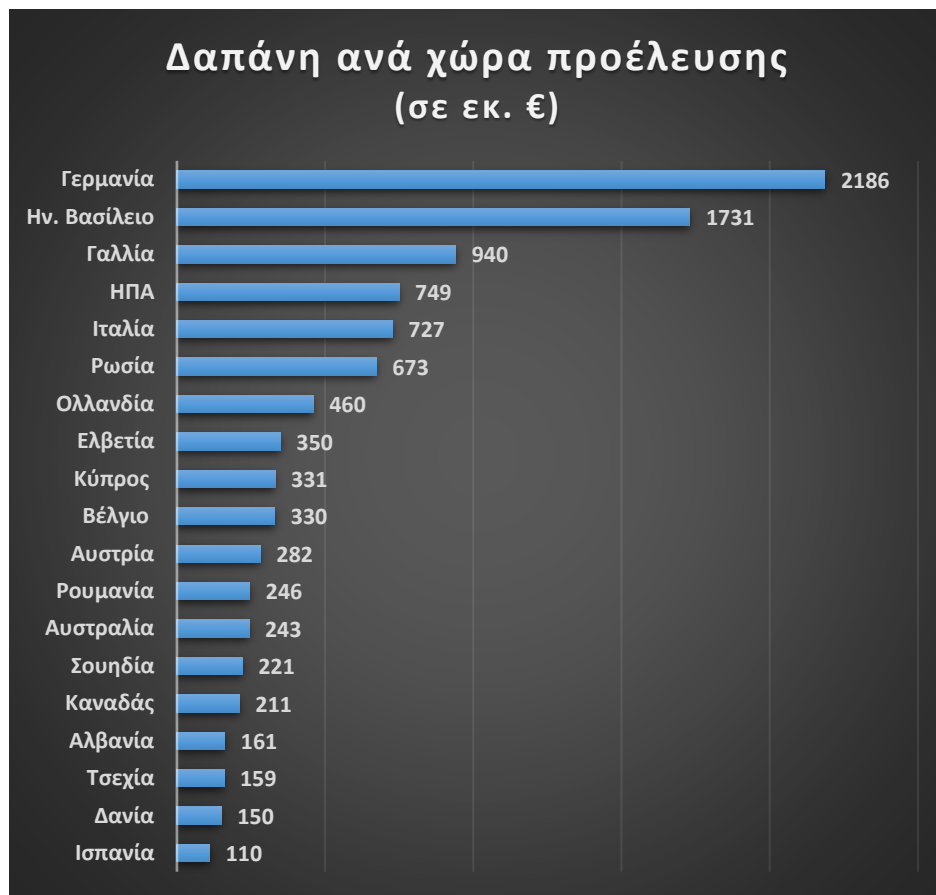
Brexit, συνδυαστικά με το ασθενές οικονομικό δυναμικό (υποτίμηση της βρετανικής λίρας) ενδέχεται να οδηγήσει σε μείωση της τουριστικής κίνησης και κατ' επέκταση των τουριστικών εσόδων.

Προέλευση	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Αυστρία	276	255	194	212	245	300	251	257	364	462
Βέλγιο	247	316	260	283	312	373	318	341	399	453
Γαλλία	641	840	764	905	1.129	1.194	889	994	954	1.090
Γερμανία	1.624	1.838	1.654	1.900	1.995	2.245	2.128	2.553	2.962	2.959
Ισπανία	100	135	111	70	78	66	129	88	123	203
Ιταλία	541	627	543	600	704	833	722	753	939	1.009
Κύπρος	483	330	277	247	255	249	310	334	361	465
Ολλανδία	345	385	315	410	435	439	481	640	615	534
Δανία	138	144	131	116	147	142	133	147	213	191
Ρουμανία	108	71	96	121	188	179	391	374	450	483
Σουηδία	151	188	191	227	201	221	221	272	279	258
Τσεχία	160	165	149	153	157	202	123	132	162	186
Αλβανία	78	122	147	167	143	147	170	190	236	212
Αυστραλία	147	165	156	177	239	237	182	395	362	371
Ελβετία	265	349	297	333	338	375	336	341	399	462
Ην. Βασίλειο	1.244	1.205	1.419	1.355	1.553	2.019	1.944	2.065	1.937	2.564
ΗΠΑ	599	532	426	569	655	943	728	814	1.040	1.189
Καναδάς	134	172	132	259	164	223	141	179	365	343
Ρωσία	496	743	944	1.339	1.157	421	436	418	341	433
Σύνολο	9.611	10.505	10.025	11.707	13.005	13.679	12.749	14.202	15.653	17.680

Πίνακας 3: Τουριστική δαπάνη ανά χώρα προέλευσης (σε εκ. €) ανά χρονιά, 2010- 2019

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETTE Intelligence

Όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα 12, από τις συνολικές δαπάνες ανά χώρα προέλευσης, οι επισκέπτες που προέρχονται από την Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο, και τη Ρωσία δαπανούν τα περισσότερα χρήματα κατά την επίσκεψη τους στην χώρα μας με ποσοστά 21%, 17% και 9% αντίστοιχα. Εν ολίγοις το 47% των εσόδων από τον τουρισμό για την χώρα μας προέρχεται μόνο από τις τρεις χώρες. Γενικότερα το 32% των εσόδων προέρχεται από Χώρες Ευρωζώνης, το 11% Χώρες ΕΕ εκτός Ευρωζώνης και το 45% από τις λοιπές χώρες όπως Ηνωμένο Βασίλειο και ΗΠΑ.

Διάγραμμα 12: Συνολικές Δαπάνες ανά χώρα προέλευσης (σε εκ. €), κατά μέσο όρο (2010-2019)

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETTE Intelligence

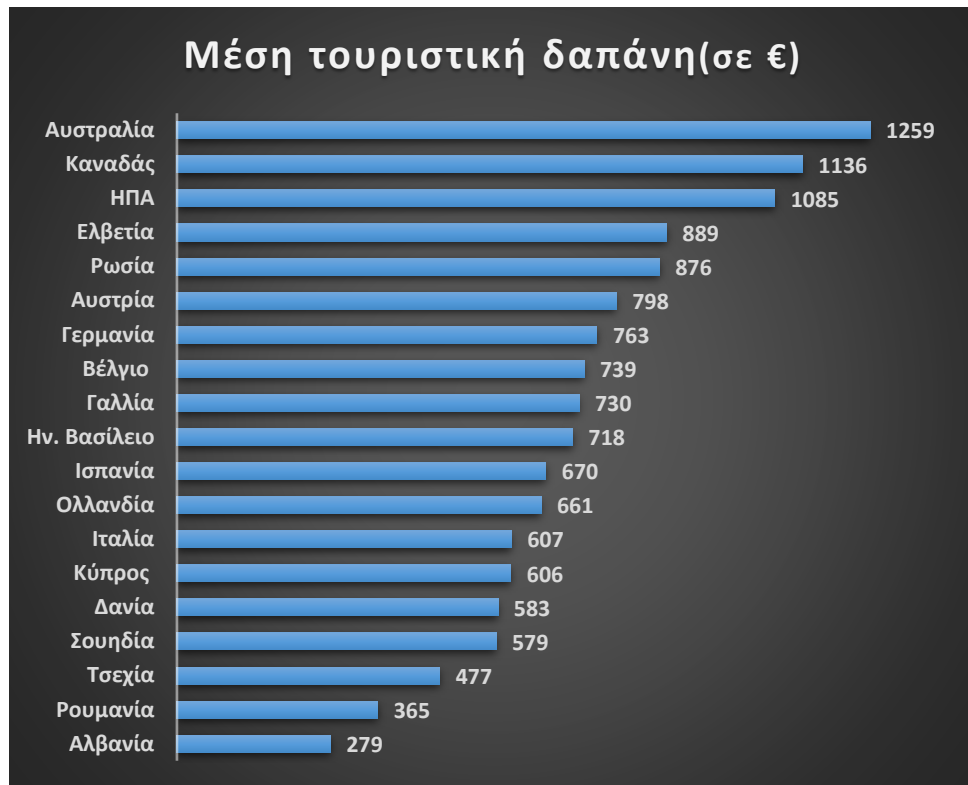
Σαφέστατα η συνολική δαπάνη επηρεάζεται από το πλήθος των επισκεπτών ανά χώρα προέλευσης και για τον λόγο αυτό έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε την κατά κεφαλήν δαπάνη ανά επισκέπτη. Στον πίνακα 4 παρουσιάζεται η τουριστική δαπάνη ανά χώρα προέλευσης (σε €) ανά χρονιά, για την χρονική περίοδο 2016 έως 2019.

Προέλευση	Τουριστική δαπάνη ανά χώρα προέλευσης (σε €)									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Αυστρία	817	823	823	898	861	919	700	649	698	792
Βέλγιο	728	731	795	822	762	773	680	648	681	771
Γαλλία	738	731	782	786	772	785	677	700	626	707
Γερμανία	796	820	784	838	811	799	678	689	676	735
Ισπανία	645	872	714	756	570	710	636	535	545	718
Ιταλία	642	668	640	623	630	614	521	523	563	649
Κύπρος	841	751	653	618	570	530	476	528	517	581
Ολλανδία	653	687	658	706	661	687	624	676	606	653
Δανία	572	588	637	575	610	598	549	525	554	620
Ην. Βασίλειο	690	686	739	734	743	842	672	688	658	733
Ρουμανία	417	319	416	435	346	331	381	326	324	350
Σουηδία	538	564	596	615	594	628	536	551	547	626
Τσεχία	543	535	514	532	452	462	439	390	440	464
Αλβανία	323	297	314	331	293	299	236	229	240	225
Αυστραλία	1.357	1.420	1.327	1.370	1.305	1.295	1.076	1.218	1.124	1.095
Ελβετία	966	967	991	961	896	958	768	760	767	856
ΗΠΑ	1.202	1.099	1.139	1.219	1.107	1.257	935	941	948	1.008
Καναδάς	1.185	1.207	1.281	1.388	1.125	1.222	925	903	1.054	1.068
Ρωσία	1.099	1.005	1.079	989	925	822	732	710	655	744
Σύνολο	640	639	646	653	590	580	514	522	520	564

Πίνακας 4: Τουριστική δαπάνη ανά χώρα προέλευσης (σε €) ανά χρονιά (2010 – 2019)

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETI Intelligence

Στο διάγραμμα 13 παρουσιάζεται η Μέση τουριστική δαπάνη ανά χώρα προέλευσης (σε €) σε φθίνουσα σειρά. Εν ολίγοις πόσα χρήματα δαπανούνται ανά άτομο από τον εισερχόμενο τουρισμό ανάλογα με την χώρα προέλευσης του ατόμου κατά την διάρκεια παραμονής του στην χώρα μας. Παρατηρείται ότι τα περισσότερα χρήματα κατά κεφαλήν δαπανούνται κατά σειρά από Αυστραλούς, Καναδούς, Αμερικάνους, Ελβετούς και Ρώσους, όπως είναι φυσικό δηλαδή από περισσότερο ανεπτυγμένες χώρες. Πιο συγκεκριμένα οι Αυστραλοί δαπανούν περισσότερα από 1200€ κατά μέσο όρο σε κάθε επίσκεψη τους, ενώ οι Καναδοί περισσότερα από 1100€. Οι γείτονες χώρες όπως Αλβανία και Ρουμανία, οι οποίες είναι και οικονομικά ασθενείς, δαπανούν μόνο 300€ περίπου σε κάθε επίσκεψη τους.

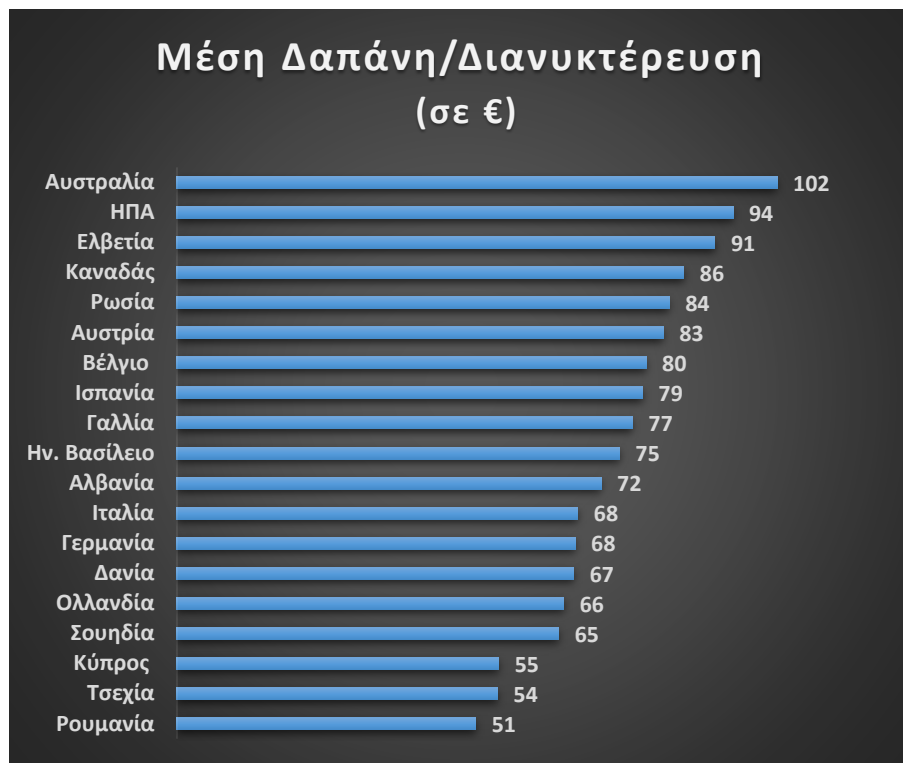

Διάγραμμα 13: Μέση τουριστική δαπάνη ανά χώρα προέλευσης (σε €), 2010-2019

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETTE Intelligence

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η δαπάνη που πραγματοποιούν οι επισκέπτες του εισερχόμενου τουρισμού ανά διανυκτέρευση, όπως παρουσιάζεται στο διάγραμμα 14. Κατά μέσο όρο την χρονική περίοδο 2010 έως 2019 δαπανούνται 70€ ανά μέρα από κάθε επισκέπτη. Οι Αυστραλοί, με διαφορά, δαπανούν τα περισσότερα χρήματα ανά διανυκτέρευση αφού ξοδεύουν πάνω από 100€ την ημέρα, ανά άτομο. Έπονται οι Αμερικανοί, οι Ελβετοί και οι Καναδοί με δαπάνες 94€, 91€ και 86€ αντίστοιχα ανά διανυκτέρευση. Τα λιγότερα χρήματα δαπανούνται από Κύπριους, Τσέχους και Ρουμάνους.

Στο διάγραμμα 15 απεικονίζεται ο συνολικός αριθμός των διανυκτερεύσεων που πραγματοποίησαν οι τουρίστες στην Ελλάδα, ανά χώρα προέλευσης σε φθίνουσα σειρά. Η διάρκεια παραμονής ποικίλει σημαντικά. Εδώ τα γεωγραφικά στοιχεία έχουν καθοριστικό ρόλο, αφού λόγω της απόστασης και της διάρκειας του ταξιδιού, επισκέπτες από τον Καναδά, την Αυστραλία και τις ΗΠΑ παραμένουν στην χώρα μας για διακοπές το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Επιπρόσθετα, η μεγάλη διάρκεια παραμονής και η μεγάλη μέση δαπάνη ανά επισκέπτη ενδεχομένως οφείλεται στη σημαντική συμβολή των αποδήμων. Πιο συγκεκριμένα ο χρόνος παραμονής στην Ελλάδα κυμαίνεται από 14 έως 11,6 μέρες αντίστοιχα για κάθε επισκέπτη από τις συγκεκριμένες χώρες. Βέβαια επισκέπτες από χώρες, όπως η Γερμανία και η Κύπρος, που είναι πιο κοντά στην Ελλάδα γεωγραφικά παραμένουν εδώ για 11 ημέρες κατά μέσο όρο.

Διάγραμμα 14: Μέση Δαπάνη ανά Διανυκτέρευση ανά χώρα προέλευσης (σε €), την χρονική περίοδο 2010 έως 2019

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETTE Intelligence

Διάγραμμα 15: Μέση διάρκεια παραμονής ανά χώρα, την χρονική περίοδο 2010 έως 2019

Πηγή : Έρευνα Συνόρων Τράπεζα της Ελλάδος, Επεξεργασία INSETTE Intelligence

Κεφάλαιο IV: Μελέτη περίπτωσης αγροτουρισμού στην περιοχή της Καστοριάς

Στο κεφάλαιο αυτό της εργασίας έχουμε επιλέξει να μελετήσουμε την αγροτουριστική ανάπτυξη στην περιοχή της Καστοριάς. Η Περιφερειακή Ενότητα Καστοριάς είναι μια αγροτική περιοχή στη Βορειοδυτική Ελλάδα. Η περιοχή θεωρείται ότι παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς προσφέρει ένα τουριστικό προϊόν μικρής κλίμακας και βρίσκεται κοντά στα σύνορα της χώρας με την Αλβανία. Επιπλέον ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο είναι ότι η Ελλάδα βρίσκεται κάτω από μια γενικότερη οικονομική αστάθεια.

Από το 2000 η ελληνική κοινωνία ενημερώθηκε περισσότερο για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Επιπλέον παρουσιάστηκε μεγαλύτερο ενδιαφέρον και για άλλες τουριστικές μορφές εκτός του αγροτουρισμού, ακόμη και την περίοδο οικονομικής κρίσης. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού, και ιδιαίτερα ο αγροτουρισμός, είναι πιο κατάλληλες για τις αγροτικές περιοχές λόγω του μεγέθους τους, που είναι σχετικά μικρής κλίμακας. Παράλληλα, σημαντικό ρόλο έχουν η άμεση σύνδεση με το περιβάλλον που εμφανίζεται και το γεγονός ότι οι δραστηριότητες είναι αποτέλεσμα τοπικού σχεδιασμού.

Η πόλη της Καστοριάς, η πρωτεύουσα και η μεγαλύτερη πόλη της Περιφερειακής Ενότητας Καστοριάς, ήταν γνωστή στο παρελθόν κυρίως για την παραγωγή γούνινων προϊόντων σε υψηλή ποιότητα. Η βιομηχανία γούννας βίωσε μια σημαντική κρίση από τη δεκαετία του 1980 και μετά, η οποία οδήγησε την τοπική κοινωνία στο να αναπτύξει τον τουρισμό. Παρόλα αυτά, η τουριστική βιομηχανία, που αναπτύχθηκε τα τελευταία 20 χρόνια, έχει ιδιαίτερο χαρακτήρα. Πιο αναλυτικά, ο τουρισμός χαρακτηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά ως εγχώριος και λόγω της οικονομικής κρίσης της τελευταίας δεκαετίας υπέστη επιβράδυνση στην ανάπτυξη του. Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής και οι σχεδιαστές μάρκετινγκ σίγουρα έχουν να διαμορφώσουν πιο κατάλληλες και εξειδικευμένες στρατηγικές μάρκετινγκ, ώστε να προωθήσουν εκ νέου το τοπικό τουριστικό προϊόν και να προσελκύσουν περισσότερους επισκέπτες σε αυτές τις απομακρυσμένες περιοχές (Χατζηθεοδωρίδης Φ., Κοντογεώργος Α., 2020).

4.1 Η φυσιογνωμία της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας

Η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας είναι μία από τις δεκατρείς περιφέρειες της χώρας μας. Από διοικητικής άποψης αποτελεί δευτεροβάθμιο οργανισμό τοπικής αυτοδιοίκησης, ενώ γεωγραφικά αποτελείται από το κομμάτι της Μακεδονίας στα δυτικά. Η έκταση που καταλαμβάνει είναι 9.451 τ.χμ. και πληθυσμιακά αποτελείται από 283.689 κατοίκους, σύμφωνα με την απογραφή του 2011. Η πρωτεύουσά της είναι η Κοζάνη, η οποία είναι και η μεγαλύτερη πόλη της. Επιπρόσθετα, στο έδαφός της παράγεται πάνω από την μισή ηλεκτρική ενέργεια ολόκληρης της Ελλάδας. Η

περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας αποτελείται από τις Περιφερειακές Ενότητες Γρεβενών, Καστοριάς, Κοζάνης και Φλώρινας.

Η Δυτική Μακεδονία είναι κυρίως ορεινή περιφέρεια, με τα περισσότερα βουνά της να έχουν υψόμετρο πάνω από 2.000 μέτρα. Είναι η μοναδική περιφέρεια της Ελλάδας που δεν βρέχεται καθόλου από θάλασσα. Το γεγονός αυτό την κατατάσσει στην τελευταία θέση από πλευράς δυναμικής στον τουρισμό, ειδικότερα για ότι αφορά το κλασικό μοντέλο τουρισμού «ήλιος και θάλασσα». Επιπρόσθετα και το κλίμα της περιφέρειας δεν ευνοεί την ανάπτυξη του τουρισμού. Χαρακτηρίζεται ως εύκρατο, με πολύ χαμηλές θερμοκρασίες τον χειμώνα και ήπια καλοκαίρια, εν αντιθέσει με το μεσογειακό κλίμα των παραθαλάσσιων περιοχών της χώρας μας.

Οι βασικές γεωλογικές ζώνες στην περιοχή χωρίζονται στις κρυσταλλικές μάργες που παρατηρούνται στους νομούς Φλώρινας και Κοζάνης και στους νομούς Καστοριάς και Γρεβενών, που τους διασχίζει η λεγόμενη Ζώνη Κεντρικής Πελοποννήσου.

4.2 Γενικά χαρακτηριστικά της Καστοριάς

Ο Νομός Καστοριάς τοποθετείται στο δυτικό άκρο της Δυτικής Μακεδονίας. Στα σύνορα της συναντάει τους νομούς Φλώρινας, Γρεβενών, Κοζάνης και Ιωαννίνων, καθώς και από την δυτική πλευρά την Αλβανία.

Η Καστοριά είναι πόλη της Μακεδονίας, έδρα του δήμου Καστοριάς και πρωτεύουσα της Περιφερειακής Ενότητας Καστοριάς. Πληθυσμιακά αποτελείται από 20.636 κατοίκους, ενώ ο νομός Καστοριάς αποτελείται από 53.483 κατοίκους, με βάση την απογραφή του 2011. Βρίσκεται χτισμένη πάνω στην χερσόνησο της λίμνης Ορεστιάδας, σε ύψος 703μ. από την επιφάνεια της θάλασσας. Επίσης περιβάλλεται από τη ομώνυμη λίμνη της και ενώνεται με την ξηρή επιφάνεια μέσω μιας ευρύτερης λωρίδας γης. Τμήμα της πόλης της Καστοριάς έχει κηρυχθεί ως παραδοσιακός οικισμός, που ξεχωρίζει κυρίως για τα παραδοσιακά αρχοντικά και τις εκκλησίες του (Χατζηθεοδωρίδης Φ., Κοντογεώργος Α., 2020).

Από πλευράς οδικού δικτύου, η πρόσβαση στο νομό πραγματοποιείται πλέον με ευκολία μέσω της Εγνατίας οδού. Εναλλακτικά υπάρχει η δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί η παλαιά εθνική οδός. Έξω από την πόλη διέρχεται αυτοκινητόδρομος που συνδέει την Καστοριά με την Εγνατία Οδό και το συνοριακό σταθμό Κρυσταλλοπηγής. Παράλληλα η Επαρχιακή οδός Καστοριάς- Αμυνταίου συνδέει ανατολικά την Καστοριά με το Αμύνταιο. Βόρεια με τις Πρέσπες και τη Φλώρινα συνδέεται μέσω της Εθνικής Οδού.

Το ΚΤΕΛ Καστοριάς εκτελεί καθημερινά δρομολόγια σε περιοχές εντός του νομού, αλλά και για άλλες πόλεις της Μακεδονίας και της Ελλάδας όπως Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Κοζάνη, Βόλος, Ιωάννινα. Το αστικό ΚΤΕΛ επίσης εκτελεί καθημερινά δρομολόγια σε κοντινούς οικισμούς. Στο Άργος Ορεστικό, σε απόσταση 10 χιλιομέτρων από την πόλη, βρίσκεται το διεθνές αεροδρόμιο «Αριστοτέλης», που

ενώνει αεροπορικά την Καστοριά με την Κοζάνη και την Αθήνα. Το γεγονός αυτό καθιστά πιο εύκολη την πρόσβαση των τουριστών καθώς υπάρχει και η επιλογή της εναέριας μεταφοράς.

Εικόνα 6 : Η πόλη της Καστοριάς

Πηγή : <https://sentra.com>

Στην Καστοριά το κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι αρκετά χαμηλό, γεγονός που την κατατάσσει στις χαμηλότερες θέσεις στην Ελλάδα. Παράλληλα μειώθηκε κατά 19% την περίοδο της οικονομικής κρίσης 2008 έως 2016, ενώ η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μειώθηκε κατά 16% την ίδια χρονική περίοδο. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Καστοριάς περιλαμβάνει κατά 10,33% πρωτογενή παραγωγή, το 17,74% δευτερογενή παραγωγή και το 75,2% τριτογενή παραγωγή (Χατζηθεοδωρίδης Φ., Κοντογεώργος Α., 2020).

Ένα από τα πιο γνωστά χαρακτηριστικά της πόλης είναι η δραστηριοποίηση των κατοίκων της στην τέχνη της γουναρικής και αποτελεί σημαντικό οικονομικό παράγοντα. Η πόλη είναι ένα από τα σημαντικότερα κέντρα παραγωγής, επεξεργασίας και διάθεσης γούνας παγκοσμίως και ένας από τους σπουδαιότερους τομείς του Ελληνικού εξωτερικού εμπορίου και της εθνικής οικονομίας. Η τέχνη των Καστοριανών γουνοποιών συνιστάται στην ειδική επεξεργασία αποκομμάτων δερμάτων, τα οποία παλαιότερα χαρακτηρίζονταν από άλλους ως φύρα. Τα κομμάτια αυτά επεξεργάζονται με μοναδικό τρόπο και με ιδιαίτερη τεχνική. Τον 18ο αιώνα προέκυψε η ανάγκη να χρησιμοποιηθούν τα αποκόμματα αυτά προκειμένου να καλύψουν τη μεγάλη ζήτηση. Πρόκειται για την συρραφή μικρών τεμαχίων που κόβονται σε μικρότερες λωρίδες ώστε να επιτευχθεί ένα ομοιόμορφο ελκυστικό αποτέλεσμα (“Οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Καστοριάς”, 2020).

Αν και παρατηρήθηκε σημαντική πτώση στην βιομηχανία γούνας τις τελευταίες δεκαετίες, δεν μειώθηκε η σημασία της για την τοπική οικονομία καθώς συνεχίζει να

συμβάλλει κυρίως μέσω εξαγωγών. Σύμφωνα με το Επιμελητήριο Καστοριάς, το εμπόριο και οι υπηρεσίες επηρεάστηκαν έντονα από την οικονομική κρίση, ενώ κατά την περίοδο 2009–2017, 1800 επιχειρήσεις σταμάτησαν τη λειτουργία τους. Κατά συνέπεια, το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε σημαντικά, λόγω της ύφεσης στην βιομηχανία γούνας αλλά και της οικονομικής κρίσης στην συνέχεια. Ωστόσο για ότι αφορά τον πρωτογενή τομέα, η περιοχή έχει ισχυρό πλεονέκτημα στην παραγωγή μήλων και φασολιών (Χατζηθεοδωρίδης Φ., Κοντογεώργος Α., 2020).

Η Καστοριά διαθέτει σημαντικούς φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους. Η **λίμνη της Καστοριάς** δίνει στην περιοχή μια μαγευτική φυσική ομορφιά. Περιλαμβάνει την παραλίμνια περιοχή και την οροσειρά στα δυτικά και βόρεια, καθώς και την ίδια την πόλη της Καστοριάς. Αποτελεί ένα τοπίο με υψηλή αισθητική και με υγροβιότοπο μεγάλης οικολογικής αξίας, καθώς διατηρεί πλούσια ορνιθοπανίδα. Σημαντικές υποδομές έχουν αναπτυχθεί που σχετίζονται με αστικές και τουριστικές λειτουργίες στην όχθη της λίμνης (όπως μονοπάτια για πεζοπορία και πολιτιστικές υποδομές). Χαρακτηρίζεται από το Υπουργείο Πολιτισμού ως «Μνημείο Φυσικού Κάλλους» και συμπεριλαμβάνεται στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο «Nature 2000». Φιλοξενεί μεγάλο πλήθος πουλιών και είναι η μοναδική λίμνη στην χώρα στην οποία συναντάμε μεγάλη έκταση με δάση από υδρόφιλα δέντρα, γεγονός που την κατατάσσει σ' έναν πολύ σημαντικό οικοτόπο στην Ευρώπη. Τέλος είναι η δεύτερη πιο παραγωγική λίμνη σε αλιεύματα της Ελλάδας («Οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Καστοριάς», 2020).

Εικόνα 7 : Η λίμνη της Καστοριάς

Πηγή : <https://www.visitwestmacedonia.gr>

Ο **ποταμός Αλιάκμονας** είναι ο μεγαλύτερος της Ελλάδας. Τα νερά του πηγάζουν από τον ορεινό όγκο του Γράμμου και οι εκβολές του είναι στο Θερμαϊκό κόλπο. Για την Δυτική Μακεδονία είναι ο μοναδικός ποταμός που υπάρχει και αποτελεί ένα σημαντικό υδροβιότοπο και έναν από τους πιο πλούσιους υδάτινους πόρους της περιοχής. Πυκνά δάση από φυλλοβόλα δένδρα δημιουργούν ένα οικοσύστημα σπάνιας

ομορφιάς στις όχθες του ποταμού. Περίπου τριάντα είδη ψαριών περιλαμβάνονται στον ποταμό, όπως πέστροφες και κέφαλοι. Τέλος μεγάλη ποικιλία πουλιών παρατηρείται στην περιοχή και περιλαμβάνονται ορισμένα σπάνια και προστατευόμενα είδη (“Οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Καστοριάς”, 2020).

Ο **ορεινός όγκος του Γράμμου** είναι ένας από τους ανεξερεύνητους προορισμούς της χώρας. Τοποθετείται στα σύνορα με την Αλβανία και η πιο ψηλή κορυφή του ανέρχεται στα 2.520 μέτρα. Από εδώ πηγάζουν δύο ποταμοί ο Αλιάκμονας και ο Σαραντάπορος. Οι αγροτουρίστες εδώ έχουν την δυνατότητα να ζήσουν μοναδικές συγκινήσεις, να περιηγηθούν στα μονοπάτια του βουνού και να συναντήσουν τις εναλλαγές του τοπίου, από το πέρασμα από τα σκιερά δάση στα αλπικά λιβάδια με τα ανθισμένα λουλούδια. Η οικολογική του σπουδαιότητα αυξάνεται λόγω της μη ανθρώπινης παρέμβασης κατά το πέρασμα του χρόνου (“Οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Καστοριάς”, 2020).

Επιπρόσθετα, το **δάσος της Μπαρούγκας** έχει αναδειχθεί σε «μνημείο της φύσης» και οι αγροτουρίστες μπορούν να επισκεφτούν τη λίμνη Δρακόλιμνη στο κέντρο του Γράμμου. Ένα σπάνιο υδρόβιο είδος, ο αλπικός τρίτωνας, ζει ανάμεσα στα βατράχια και τα νούφαρα της λίμνης, το οποίο ονομάζεται από τους ντόπιους ως «ψάρι με πόδια». Ακόμη μια δεύτερη αλπική λίμνη, στην οποία ο επισκέπτης έχει πρόσβαση από το χωριό Γράμμος, βρίσκεται στην περιοχή Σακούλι. Γενικά ο επισκέπτης έχει την ευκαιρία να δει ορισμένα ασυνήθιστα είδη ζώων όπως καφετιές αρκούδες, λύκους, αγριόγατες, αγριογούρουνα, ζαρκάδια, αγριοκάτσικα. Επιπλέον, αξιόλογα αξιοθέατα της Καστοριάς είναι ο προϊστορικός οικισμός Δισπηλιού της λίμνης, το σπήλαιο του Δράκου, το ενυδρείο, καθώς και τα πολυάριθμα μουσεία και το χιονοδρομικό κέντρο στο βουνό Βίτσι (“Οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Καστοριάς”, 2020).

4.3 Η εξέλιξη του τουρισμού στην Καστοριά

Η Περιφερειακή Ενότητα Καστοριάς ανήκει στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, στην οποία παράγεται το μεγαλύτερο μέρος της ηλεκτρικής ενέργειας για όλη τη χώρα. (Κολοκόντες Α., Χατζηθεοδωρίδης Φ., 2008). Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο και με βάση το διάγραμμα 7, η άμεση συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ της Περιφέρειας της Δυτικής Μακεδονίας είναι μόλις στο 2%. Ενώ με βάση τον Πίνακα 2 μόλις το 0,5% των εσόδων από τον τουρισμό της Ελλάδας ανήκει στην περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας. Με βάση την περιφερειακή κατανομή των τουριστικών δαπανών καθώς και στους αριθμούς των κλινών, η περιφέρεια βρίσκεται στην τελευταία θέση.

Για πολλές δεκαετίες η Καστοριά βρισκόταν στην σκιά της Κοζάνης, της Πτολεμαΐδας και της Φλώρινας λόγω της ηλεκτρικής ενέργειας που παρήγαγαν οι τελευταίες. Η Καστοριά είχε στηρίζει ολόκληρη την ανάπτυξη της στον τομέα της γούνας. Όλα αυτά βέβαια μέχρι το 1990, όπου η τοπική κοινωνία αναγκάστηκε να οδηγηθεί στο συνδυασμό του τουρισμού με την παραγωγή και το εμπόριο γούνας, λόγω της μείωσης των εσόδων από την τελευταία. Παράλληλα τα τελευταία χρόνια είχαν

κατασκευαστεί οι κατάλληλες υποδομές, όμως η διαδικασία αυτή σταμάτησε από την οικονομική κρίση του 2008 και έπειτα (Χατζηθεοδωρίδης Φ., Κοντογιώργος Α., 2020).

Παρόλο τις προσπάθειες των ντόπιων, το τουριστικό προϊόν της Καστοριάς παραμένει μικρό σε μέγεθος, χωρίς ταυτότητα και εξαρτώμενο από τον εσωτερικό τουρισμό και από τους ποικίλους περιβαλλοντικούς και πολιτιστικούς παράγοντες του τόπου. Η μικρή συμβολή του τουρισμού στην τοπική οικονομία (μόλις 2% στο ΑΕΠ της, όπως αναφέρθηκε παραπάνω) και η αδυναμία προβολής μιας συγκεκριμένης τουριστικής ταυτότητας, τόσο της Καστοριάς όσο και της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας, παραμένουν οι μεγαλύτερες προκλήσεις για τον αναπτυξιακό σχεδιασμό της περιοχής (Χατζηθεοδωρίδης Φ., Κοντογιώργος Α., 2020).

Συνολικά υπάρχει μεγάλο πλήθος προκλήσεων κατά τον αναπτυξιακό σχεδιασμό τουρισμού στην περιοχή της Καστοριάς. Πρώτα από όλα εκ φύσεως η περιοχή είναι ορεινή και μια από τις λιγότερο ευνοημένες της χώρας. Το βασικό της μειονέκτημα είναι ότι δεν βρέχεται καθόλου από θάλασσα και ταυτόχρονα είναι μια περιοχή παραμεθόρια. Αυτοί οι παράγοντες είναι χαρακτηριστικοί για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι τουριστικές επιχειρήσεις ώστε να παραμείνουν βιώσιμες.

Ο τουρισμός στην περιοχή της Καστοριάς, καθώς και σε όλη την Περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας, μπορεί να χαρακτηριστεί ως περιορισμένος στον αριθμό καταλυμάτων, αφίξεων και διανυκτερεύσεων. Συνδέεται κυρίως με την αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής, καθώς και με τις εμπορικές δραστηριότητες γούνας.

Η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας έχει πολύ μικρό μερίδιο στον αριθμό των ξενοδοχείων σε όλη την Χώρα. Κατά το 2015, οι 126 συνολικά μονάδες αντιστοιχούσαν στο 1,29% των συνολικών μονάδων και μόλις στο 0,7% του δωματίων και κρεβατιών ολόκληρης της χώρας. Σε επίπεδο κλινών, η περιοχή της Καστοριάς κατέχει το 33% του συνολικού δυναμικού της περιοχής, ενώ υπάρχουν διαφορές στην ποιότητα των καταλυμάτων σε σύγκριση με άλλες περιφερειακές ενότητες. Από το 2005 έως το 2015, σημειώθηκε αύξηση στον αριθμό των ξενοδοχειακών μονάδων και των δωματίων, τόσο στην ευρύτερη περιοχή όσο και στην Καστοριά. Η αύξηση αυτή οφείλεται στην περίοδο έως το 2010 ως αποτέλεσμα της αυξημένης ζήτησης για χειμερινές διακοπές, πριν από την οικονομική κρίση. Επιπλέον, η Καστοριά διαθέτει δύο από τα τρία συνολικά ξενοδοχεία πέντε αστέρων της περιοχής και 13 από τα 18 συνολικά ξενοδοχεία τεσσάρων αστέρων. (Χατζηθεοδωρίδης Φ., Κοντογιώργος Α., 2020).

Στο διάγραμμα 16 παρουσιάζεται η ποσοστιαία κατανομή του ξενοδοχειακού δυναμικού σε δωμάτια της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας ανά Περιφερειακή Ενότητα το 2018. Παρατηρούμε ότι η Ενότητα Καστοριάς αντιπροσωπεύει το 32% των δωματίων της Περιφέρειας με 39 μονάδες, 964 δωμάτια και 2.078 κλίνες, Η Ενότητα Κοζάνης διαθέτει το 29% του δυναμικού της Περιφέρειας με 34 μονάδες, 874 δωμάτια και 1.776 κλίνες. Η Ενότητα Γρεβενών αντιπροσωπεύει το 21% του δυναμικού της

Περιφέρειας με 29 μονάδες, 643 δωμάτια και 1.515 κλίνες και η Φλώρινα το 18% του δυναμικού με 31 μονάδες, 540 δωμάτια και 1.137 κλίνες.

Διάγραμμα 16: Ποσοστιαία κατανομή του ξενοδοχειακού δυναμικού σε δωμάτια της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας ανά Περιφερειακή Ενότητα, 2018

Πηγή : ΜΗΤΕ, ΞΕΕ, Επεξεργασία INSETE Intelligence

Η παραπάνω ανάλυση αποδεικνύει την ποιοτική υπεροχή της Καστοριάς σε ξενοδοχειακές υποδομές σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιοχές της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας. Η συντριπτική πλειοψηφία ξενοδοχειακών καταλυμάτων συγκεντρώνεται εντός του Δήμου Καστοριάς. Τέλος, σημειώνεται ότι το χιονοδρομικό κέντρο Βίτσι στην Καστοριά διαθέτει τρεις πίστες σκι, snowboard και snow-park, πίστα αρχαρίων και μια σχολή σκι.

Επιπρόσθετα το 2015 το ποσοστό των διανυκτερεύσεων ξένων τουριστών στην περιοχή της Καστοριάς αποτελούσε το 16,67% των συνολικών διανυκτερεύσεων. Αυτό ήταν το υψηλότερο ποσοστό σε ολόκληρη την περιοχή και όπως παρατηρείται το ποσοστό του εγχώριου τουρισμού παραμένει υψηλό (83,33%). Συνολικά, κατά την περίοδο 2008–2015, ο αριθμός των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων στην περιοχή της Καστοριάς κατέγραψε σταθερή μείωση κατά 2–3% ανά έτος (Χατζηθεοδωρίδης Φ., Κοντογιώργος Α., 2020). Ο κύριος λόγος ήταν η μείωση του εσωτερικού τουρισμού, καθώς οι διανυκτερεύσεις ξένων τουριστών δεν παρουσίασαν ιδιαίτερη μεταβολή. Το γεγονός φυσικά ότι δεν υπάρχει θάλασσα στην περιοχή, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, επηρεάζει την χρονική κατανομή των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων. Η εποχικότητα είναι λιγότερο έντονη σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδας και τους καλοκαιρινούς μήνες η ζήτηση είναι χαμηλότερη (Χατζηθεοδωρίδης Φ., Κοντογιώργος Α., 2020). Ο μέσος όρος διανυκτερεύσεων ανά επισκέπτη το 2015 ήταν περίπου 2,3 σχεδόν σταθερά σε όλη την διάρκεια της χρονιάς. Αύξηση στον αριθμό διανυκτερεύσεων παρατηρείται στις γιορτές των Χριστουγέννων, Πρωτοχρονιάς, Πάσχα, Καστοριάτικο Καρναβάλι και River Party στο Νεστόριο.

Η αξιολόγηση του τουριστικού προϊόντος της Δυτικής Μακεδονίας περιλαμβάνει την αξιολόγηση της προσφοράς καταλυμάτων και υπηρεσιών, και της ζήτησης, πληρότητας και διαμονής. Η ποσοτική αξιολόγηση πραγματοποιείται με βάση τον αριθμό, ενώ η ποιοτική με βάση την διάρθρωση των διαθέσιμων κλινών (αριθμός αστεριών) που βρίσκονται στην περιοχή. Τα καταλύματα χωρίζονται στα εξής είδη: τα ξενοδοχεία και ομοειδή (όπως ξενώνες), τα κάμπινγκ και τα ενοικιαζόμενα δωμάτια. Σε επίπεδο ξενοδοχειακών μονάδων, η Δυτική Μακεδονία έχει 126 σε λειτουργία το 2015, δηλαδή το 1,29% και 0,7% σε επίπεδο δωματίων και κλινών της χώρας. Η τουριστική υποδομή παρουσιάζει σχεδόν ομοιόμορφη κατανομή στις περιφερειακές ενότητες (ειδικά με βάση τον πληθυσμό και το οικονομικό τους μέγεθος), ωστόσο εμφανίζει διαφορές στα ποιοτικά στοιχεία που σχετίζονται με το είδος τουρισμού κάθε περιοχής (Χατζηθεοδωρίδης Φ., Κοντογιώργος Α., 2020).

Στον πίνακα 5 παρουσιάζεται η ποιοτική ανάλυση του ξενοδοχειακού δυναμικού της Δυτικής Μακεδονίας ανά περιφερειακή ενότητα. Ανά κατηγορία αστεριών, παρατηρούμε μεγάλη προσφορά στα ξενοδοχεία 3* (50%) και 2* (29%) και χαμηλή στα 5* (2%), 4* (13%) και 1* (6%). Η εικόνα στα ξενοδοχειακά δωμάτια δεν εμφανίζει σημαντικές διαφοροποιήσεις, 5* (2%), 4* (13%), 3* (57%), 2* (22%) και 1* (6%). Παρόμοια είναι η εικόνα και στις κλίνες, 5* (2%), 4* (13%), 3* (56%), 2* (22%) και 1* (7%) (INSETE, 2019). Αντίστοιχη είναι η εικόνα και στην Καστοριά, αφού το 46%, σε οποιοδήποτε τύπο καταλύματος είναι 3*, στα 4* (32%) , 2* (11%) , 1* (7%) και 5* (5%).

Ξενοδοχειακό δυναμικό 2018							
		5*	4*	3*	2*	1*	Σύνολο
Καστοριά	Μονάδες	2	13	15	7	2	39
	Δωμάτια	47	299	444	114	60	964
	Κλίνες	105	662	948	215	148	2078
Κοζάνη	Μονάδες	1	1	19	11	2	34
	Δωμάτια	14	28	513	269	50	874
	Κλίνες	32	56	1042	521	125	1776
Γρεβενά	Μονάδες	0	1	15	10	3	29
	Δωμάτια	0	28	411	157	47	643
	Κλίνες	0	56	904	392	163	1515
Φλώρινα	Μονάδες	0	2	18	10	1	31
	Δωμάτια	0	28	365	135	12	540
	Κλίνες	0	60	772	281	24	1137
Σύνολο	Μονάδες	3	17	67	38	8	133
	Δωμάτια	61	383	1733	675	169	3021
	Κλίνες	137	834	3666	1409	460	6506

Πίνακας 5: Ξενοδοχειακό δυναμικό της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας ανά Περιφερειακή Ενότητα το 2018

Πηγή : ΜΗΤΕ, ΞΕΕ, Επεξεργασία INSETE Intelligence

4.4 Ο αγροτουρισμός στην Καστοριά

Ο αγροτουρισμός στην Καστοριά αναπτύχθηκε με σκοπό να βοηθήσει τις τοπικές επιχειρήσεις και ταυτόχρονα να δώσει κίνητρο στους ανθρώπους που επιθυμούν να πραγματοποιήσουν τις διακοπές τους σε ένα αγροτουριστικό κατάλυμα. Αναμφίβολα η κατασκευή της Εγνατίας Οδού συνέβαλε στην αύξηση του αγροτουρισμού στην Καστοριά, καθώς οι επισκέπτες είχαν πλέον την δυνατότητα πιο άμεσης πρόσβασης στην περιοχή. Οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον αγροτουρισμό εκθέτουν, μέσα από δικά τους sites, την περιοχή, τις προσφερόμενες υπηρεσίες και τα ξεχωριστά ποιοτικά τους χαρακτηριστικά. Οι ενδιαφερόμενοι, έχουν την δυνατότητα να επιλέξουν εύκολα και άμεσα το είδος του καταλύματος που επιθυμούν να μείνουν ανάλογα με τις προτιμήσεις τους και τα χρήματα που διαθέτουν. Πιο συγκεκριμένα μπορούν να επιλέξουν ανάμεσα σε ξενώνες, αρχοντικά, βίλες, πανσιόν, διαμερίσματα, ακόμα και όμορφα ενοικιαζόμενα δωμάτια.

Παράλληλα κατά την διαμονή τους οι επισκέπτες έχουν την δυνατότητα να δοκιμάσουν τοπικά παραδοσιακά προϊόντα, καθώς και να παρακολουθήσουν διάφορες εκδηλώσεις και δραστηριότητες. Οι εγκαταστάσεις διαμονής ανήκουν συνηθέστερα σε οικογένειες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή και εμφανίζουν μια μεγάλη ποικιλία σε διαστάσεις. Κοινό τους χαρακτηριστικό αποτελούν οι έντονες επιρροές από την τοπική κοινωνία. Ο αγροτουρισμός άλλωστε αποτελεί την πιο ενδεδειγμένη από τις μορφές τουρισμού προκειμένου να απολαύσει κανείς τις ομορφιές της χώρας και τη μοναδική φύση της. Επίσης να απολαύσει ο επισκέπτης τα προϊόντα, τις παραδόσεις και να βιώσει την Ελληνική φιλοξενία. Ο αγροτουρισμός είναι ένας μοναδικός συνδυασμός εκδρομών με χαρούμενες δραστηριότητες μέσα στη φύση (“agriculture in kastoria”, 2015).

Ο αγροτουρίστας στην περιοχή έχει την δυνατότητα να ζήσει πρωτόγνωρες εμπειρίες. Η επαφή με τις αγροτικές ασχολίες, τα παραδοσιακά προϊόντα και την τοπική κουζίνα δίνει μια ξεχωριστή νότα σε ολόκληρο το ταξίδι. Από άποψη ποιότητας τα τοπικά αγροτικά προϊόντα της περιοχής φημίζονται για το επίπεδο τους. Στο νομό καλλιεργούνται φασόλια, λευκά και έγχρωμα, τα οποία παρουσιάζουν πλούσιες αντιοξειδωτικές ιδιότητες και είναι υπέροχα γευστικά. Παράλληλα οι τοπικοί γίγαντες-ελέφαντες θεωρούνται προϊόντα Προστατευμένης Γεωγραφικής Ένδειξης.

Τα μήλα που καλλιεργούνται είναι γλυκά, τραγανά και ανθεκτικά, εξαιτίας των ιδιαίτερων κλιματολογικών χαρακτηριστικών της περιοχής και είναι επίσης αναγνωρισμένα ως προϊόντα Προστατευμένης Γεωγραφικής Ένδειξης. Τα φαγώσιμα άγρια μανιτάρια έχουν κορυφαία ποιότητά λόγω της απουσίας του φαινομένου της όξινης βροχής. Οι καστανιές ευδοκιμούν στα ορεινά δάση της Καστοριάς και προσφέρουν έναν εξαιρετικά θρεπτικό καρπό. Τέλος τα τυροκομικά προϊόντα, όπως η φέτα, το κασέρι, το κεφαλοτύρι και η κεφαλογραβιέρα παρασκευάζονται από γάλα εξαιρετικής ποιότητας από τα αιγοπρόβατα του νομού Καστοριάς (“agriculture in kastoria”, 2015).

Ο επισκέπτης της Καστοριάς έχει την δυνατότητα να συνδυάσει τον αγροτουρισμό με πλήθος αθλητικών δραστηριοτήτων. Υπάρχει η δυνατότητα να λάβει μέρος σε αθλητικές δραστηριότητες στο ποτάμι και τη λίμνη, όπως επίσης σκι, ιστιοπλοΐα, ποδηλασία βουνού, κωπηλασία, περιπατητικές διαδρομές και αναρρίχηση. Ταυτόχρονα υπάρχουν και τα ιαματικά λουτρά της Αμμουδάρας που απέχουν μόλις 20 χλμ. από την Καστοριά. Η υδροθεραπευτική μονάδα είναι από τις σύγχρονες και λειτουργεί όλο το χρόνο, γεγονός που ευνοεί την ανάπτυξη του τουρισμού σε όλους τους μήνες του χρόνου. Τα νερά της ενδείκνυνται για τη θεραπεία ρευματοπαθειών, δερματικών παθήσεων και αρθροπαθειών.

Επιπρόσθετα ο αγροτουρισμός στην περιοχή συνδυάζεται και με θρησκευτικές δραστηριότητες. Η Καστοριά αποτελεί ένα ζωντανό μουσείο βυζαντινής τέχνης. Τα μνημεία της ορθοδοξίας είναι σημαντικό κεφάλαιο του ελληνικού πολιτισμού και προσελκύουν το ενδιαφέρον μεγάλης μερίδας ταξιδιωτών. Ογδόντα εκπληκτικοί ναοί τοποθετούνται στην περιοχή, όπως και δεκάδες μοναστήρια. Παράλληλα πλούσια ερεθίσματα σε ερασιτέχνες και επαγγελματίες φωτογράφους δίνονται από τις φυσικές ομορφιές της Καστοριάς (“agriculture in kastoria”, 2015).

Κεφάλαιο V : Συμπεράσματα

Ο τουρισμός παρουσιάζεται ευάλωτος σε βραχυχρόνιες αναταραχές καθώς αναπτύσσεται σε ένα ασταθές περιβάλλον παγκοσμίως, αλλά σε μακροχρόνιο επίπεδο αποδεικνύεται ανθεκτικός. Τα τελευταία χρόνια καλείται να ξεπεράσει πολλές κρίσεις όπως η 11η Σεπτεμβρίου 2001, η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση 2008-2009 και η πανδημία covid-19. Συμπερασματικά όμως παρόλα αυτά κάθε φορά ανακτά εκ νέου την δυναμική του.

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού, και ειδικότερα ο αγροτουρισμός, αποτελούν βασικό θεμέλιο προκειμένου να ενισχυθεί η τουριστική προσφορά μιας περιοχής. Επιπρόσθετα σημαντικό παράγοντα αποτελεί η υλοποίηση των κατάλληλων έργων υποδομής. Σε ορισμένες περιοχές υπάρχει η δυνατότητα να λειτουργήσουν συμπληρωματικά δημοφιλείς τρόποι τουρισμού με τις εναλλακτικές μορφές αυτού. Ο συνδυασμός τους δίνει την δυνατότητα εμπλουτισμού και διαφοροποίησης μιας περιοχής, καλύπτοντας την ζήτηση που υπάρχει. Από την άλλη πλευρά οι πιο ήπιες μορφές τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, συνεισφέρουν στην προσπάθεια που πραγματοποιείται για την προστασία του περιβάλλοντος.

Παράλληλα με την ανάπτυξη του αγροτουρισμού δίνεται η δυνατότητα να αναπτυχθούν τουριστικά και άλλες περιφέρειες της χώρας μας, που είναι λιγότερο δημοφιλείς τουριστικά, όπως η περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας που μελετήσαμε. Με τον τρόπο αυτό θα επιτευχθεί αποκέντρωση σε περιοχές κορεσμένες τουριστικά, ενώ ταυτόχρονα θα μπορέσουν να αναπτυχθούν περιοχές στα ηπειρωτικά, στα ορεινά ή περιοχές στα σύνορα της χώρας όπως η Καστοριά.

Τα πλεονεκτήματα από την ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού έχουν τόσο τοπικές όσο και σε εθνικές προεκτάσεις. Πρώτα από όλα, για ότι αφορά το εθνικό επίπεδο, βοηθούν στην εισροή επιπρόσθετου συναλλάγματος. Επιπλέον για τον τόπο φιλοξενίας του αγροτουρισμού τα οφέλη είναι ακόμη περισσότερα. Το εισόδημα των κατοίκων σε παραλιακές και νησιωτικές περιοχές της χώρας εξαρτάται σχεδόν εξ' ολοκλήρου από τον τουρισμό, όπως μελετήσαμε. Με την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, τα άτομα που εργάζονται στον τουριστικό κλάδο έχουν την δυνατότητα να απασχολούνται και τους δώδεκα μήνες του χρόνου. Πρακτικά δηλαδή το εισόδημα τους θα παρουσιάσει αύξηση. Ταυτόχρονα ο ΟΑΕΔ, με την εξοικονόμηση που θα πραγματοποιηθεί αφού δεν θα καταβάλλονται επιδόματα ανεργίας κατά την χειμερινή περίοδο, θα έχει την δυνατότητα να χρηματοδοτήσει εκπαιδευτικά προγράμματα. Τα προγράμματα αυτά θα προσφέρουν μεγαλύτερη κατάρτιση των απασχολούμενων στον τουριστικό κλάδο.

Επιπρόσθετα, λόγω της αύξησης του τουρισμού, χρειάζεται να αυξηθεί και η παραγωγή των γεωργικών προϊόντων ώστε να καλυφθούν οι επιπλέον ανάγκες που δημιουργούνται. Παράλληλα στο εσωτερικό εμπόριο, κλάδοι που σχετίζονται με την προσφορά υπηρεσιών γίνονται ολοένα και πιο δημοφιλείς. Όπως για παράδειγμα οι

κλάδοι που έχουν ως αντικείμενο τις μεταφορές και τις τηλεπικοινωνίες, οι τράπεζες και τα ταξιδιωτικά γραφεία.

Τέλος η δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς και η άνοδος του βιοτικού επιπέδου στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και σε άλλες χώρες, οδηγεί σε αύξηση της ποιότητας και του χρόνου διακοπών. Το γεγονός αυτό έχει θετική επίδραση στον τουρισμό όλων των ευρωπαϊκών κρατών. Προκειμένου άλλωστε μια χώρα να ανταπεξέλθει στις προκλήσεις και στις αλλαγές που πραγματοποιούνται χρειάζεται πρώτα η δημιουργία μιας ενιαίας κρατικής τουριστικής πολιτικής.

Προτάσεις

Παρά την σημαντική ανάπτυξη του τουρισμού, και δευτερευόντως του αγροτουρισμού στην χώρα μας, υπάρχει η δυνατότητα να παραθέσουμε κάποιες βασικές προτάσεις σχετικά με την περαιτέρω ανάπτυξη του.

Πρώτα από όλα είναι αναγκαίο να υλοποιηθούν μελέτες ανάπτυξης, καθώς η οικονομική και κοινωνική αναβάθμιση των αγροτικών περιοχών είναι ιδιαίτερα σημαντική. Οι μετρήσεις ανάπτυξης είναι αναγκαίες προκειμένου να υπολογιστεί το μέγεθος της οικονομικής και κοινωνικής ευημερίας που προσφέρεται μέσω του αγροτουρισμού. Παράλληλα μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μέτρο σύγκρισης για μελλοντικούς σχεδιασμούς και για αξιολόγηση επιδοτούμενων προγραμμάτων, όπως η προσέγγιση Leader που μελετήσαμε.

Οι υπεύθυνοι των κρατικών φορέων χρειάζεται να έχουν την ευθύνη ελέγχου για τη σωστή λειτουργία των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται αγροτουριστικά. Μεγαλύτερη διαφήμιση και συλλογή στατιστικών στοιχείων για κάθε περιφέρεια και νομό, έχουν επίσης σημαντικό ρόλο.

Ακόμη προγράμματα δράσης είναι μείζονος σημασίας, όπου ο βασικός άξονας θα είναι η ομαδοποίηση και έπειτα η υλοποίηση των έργων. Η συμβολή τους για άμεση αλλαγή της εικόνας των περιφερειών της χώρας ως τουριστικού προορισμού είναι σημαντική. Επιπρόσθετα δημιουργεί σπουδαίες προοπτικές για τον τουρισμό μελλοντικά.

Έπειτα η ενημέρωση των κατοίκων της υπαίθρου. Χρειάζεται να αντιλαμβάνονται όλες τις προοπτικές και τα οφέλη του αγροτουρισμού. Εργασίες, εκτός από την αξιοποίηση των καταλυμάτων, θα μπορούσαν να τους αποφέρουν επιπλέον εισόδημα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η εκτροφή αλόγων για ιππασία και η υποδομή για αθλητικές δραστηριότητες, που είναι αρκετά δημοφιλής τα τελευταία χρόνια. Ταυτόχρονα η συγγραφή άρθρων θα ήταν ιδιαίτερα βοηθητική για όλους, καθώς οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί είναι λιγοστές. Με τον τρόπο αυτό θα βοηθηθεί σημαντικά η χώρα μας να ανακάμψει τουριστικά, έπειτα και από την επίδραση της πανδημίας του covid-19.

Η άμεση κατάρτιση του πληθυσμού της υπαίθρου είναι ιδιαίτερος βοηθητική, όπως και η επιμόρφωση στελεχών δημοσίων φορέων. Με τον τρόπο αυτόν θα μπορέσουν οι κάτοικοι να αναλάβουν επιχειρηματικές πρωτοβουλίες στον κλάδο. Επιπλέον η πολιτιστική και περιβαλλοντική ενημέρωση είναι αναγκαίες για την ευαισθητοποίηση των ατόμων στα θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος και την βιώσιμη ανάπτυξη.

Η αξιοποίηση του μάρκετινγκ είναι επίσης επιβεβλημένη. Η εφαρμογή όλων των τεχνικών του στον αγροτουρισμό, με ιδιαίτερη έμφαση στην έρευνα αγοράς σε διεθνές, εθνικό και τοπικό επίπεδο. Οι απαιτήσεις και η ανάγκη συνεχούς παρακολούθησης των εξελίξεων στην προσφορά αυτού του τουριστικού τύπου είναι σημαντική στην διαμόρφωση και στην προώθηση του προϊόντος, καθώς και στην διαφήμιση για την καλύτερη προβολή του. Θα ήταν πολύ ωφέλιμο να βρεθούν τα μέσα ώστε να προωθείται και να διαφημίζεται ο αγροτουρισμός. Επίσης τα αποτελέσματα του από κοινωνικής άποψης σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο και σε μακροπρόθεσμο, θα ήταν πολύ ωφέλιμο να τονιστούν στους κατοίκους της υπαίθρου.

Η προβολή των χαρακτηριστικών κάθε τόπου και η ανάδειξη του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος, είναι εξίσου σπουδαίες δραστηριότητες. Επιπρόσθετα η ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων, η αναστήλωση μνημείων και γενικά η προώθηση και άλλων μορφών τουρισμού. Είναι αναγκαίο οι τοπικοί οικισμοί να παρουσιάζουν τα τοπικά χαρακτηριστικά τους μέσα από εκδηλώσεις τοπικού και πολιτισμικού χαρακτήρα. Ακόμη χρειάζεται να αναδειχτούν μορφές τουρισμού με δραστηριότητες που ενδείκνυνται για την χώρα μας, όπως τα κέντρα ιαματικού τουρισμού, τα χιονοδρομικά κέντρα, τα αθλητικά κέντρα και άλλα.

Για ότι αφορά τον οικοτουρισμό, χρειάζονται κίνητρα για τη δημιουργία καινούργιων μονάδων. Μια πρόταση είναι να διατίθενται παραδοσιακά εδέσματα, όπως μαρμελάδες, λικέρ, κομπόστες, καθώς και προϊόντα επεξεργασίας νήματος, όπως υφαντά, ψηφιδωτά, ξύλινες χειροτεχνίες.

Στο κομμάτι των υποδομών χρειάζεται η κατασκευή και ο εκσυγχρονισμός ειδικών τουριστικών μορφών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα ορειβατικά καταφύγια, τα μονοπάτια στο δάσος, οι πίστες αναρρίχησης και η αξιοποίηση των σπηλαίων που διαθέτει η χώρα μας. Η διαμονή των αγροτουριστών μπορεί να πραγματοποιείται σε παραδοσιακούς οικισμούς. Στην περίπτωση αυτή όμως θα πρέπει να δίνονται ειδικά κίνητρα, ώστε να διευκολυνθεί η αναστήλωση παλαιών παραδοσιακών οικημάτων. Μια εναλλακτική λύση θα μπορούσε να αποτελέσει η απαλλοτρίωση από το κράτος και έπειτα από την ανακαίνιση τους θα μπορούσαν να διατεθούν σε τοπικούς παράγοντες προκειμένου να αξιοποιηθούν με κατάλληλο τρόπο.

Οι περισσότερες από τις παραπάνω προτάσεις είναι εφικτό να υλοποιηθούν χωρίς ιδιαίτερα υψηλό κόστος. Ορισμένες στο άμεσο μέλλον και άλλες σε βάθος χρόνου. Για τις περιπτώσεις που το κόστος είναι υψηλό μια λύση είναι η παράμετρος του ανταποδοτικού κόστους. Το σίγουρο είναι ότι, λόγω της πανδημίας, είναι αναγκαίο

να εφαρμοστούν νέες στρατηγικές που θα υποστηρίζουν τον κλάδο των ξενοδοχείων, της εστίασης και της τροφοδοσίας, καθώς και την ανάπτυξη δραστηριοτήτων τουρισμού σε τοπικό επίπεδο. Παραδείγματα αποτελούν ο αγροτουρισμός, η τοπική γαστρονομία και οι τοπικές παραδόσεις. Οι τάσεις έχουν αλλάξει σε παγκόσμιο επίπεδο και οι πιο μικρές σε έκταση τουριστικές μονάδες και οι απομονωμένοι προορισμοί, όπου οικογένειες και μικρότερες ομάδες μπορούν να ταξιδεύουν με ασφάλεια, έχουν γίνει πιο ελκυστικές. Προκειμένου ο τουρισμός να επιβιώσει, στο άμεσο μέλλον χρειάζεται να κατευθύνονται οι τουρίστες σε αγροτουριστικούς προορισμούς.

Βιβλιογραφική ανασκόπηση

1. Ανδριώτης Κ., (2007). *Μάρκετινγκ Τουριστικών Επιχειρήσεων*. Αθήνα: εκδόσεις Σταμούλη
2. Ανδριώτης Κ., (2008). *Αειφορία και εναλλακτικός τουρισμός- Αγροτουρισμός, Ορεινός Τουρισμός, Οικοτουρισμός, Πολιτιστικός Τουρισμός*. Αθήνα: εκδόσεις Σταμούλη
3. Αποστολόπουλος Κ., Σδράλη Δ., (2009). *Εναλλακτικός και ήπιος τουρισμός υπαίθρου*. Αθήνα: εκδόσεις Ελληνγοεκδοτική
4. Βενετσανοπούλου Μ. (2006). *Η κρατική συμβολή στον τουρισμό. Εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Ιστορική εξέλιξη- θεσμικό πλαίσιο*. Αθήνα: εκδόσεις Interbooks
5. ΕΛΣΤΑΤ (2005-2017), Στατιστικά Τουρισμού
6. Ευρωπαϊκή Επιτροπή Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης, (2006). *Η προσέγγιση Leader*.
7. Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ., Λύτρας Π., (1999). *Εισαγωγή στον τουρισμό*. Αθήνα: εκδόσεις Κριτική
8. ΙΝΣΕΤΕ (2019). *Ετήσια έκθεση Ανταγωνιστικότητας και διαθρωτικής προσαρμογής στον τομέα του τουρισμού για το έτος 2018*
9. Κωνσταντινίδης Λ. (1993). *Αγροτουρισμός Σταθμός στο δρόμο για την τοπική ανάπτυξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Δωρικός
10. Λαγός Δ., (2005). *Τουριστική οικονομική*. Αθήνα: εκδόσεις Κριτική
11. Σιτάρας Θ., Τζένος Χ., (2007). *Εισαγωγή στην θεωρία τουρισμού*. Αθήνα: εκδόσεις Interbooks
12. Συμεωνίδου Π. (2009). *Ανταγωνιστικότητα και Βιωσιμότητα Αγροτουριστικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα*. (Διδακτορική Διατριβή) . ΑΠΘ Σχολή Γεωπονίας .Θεσσαλονίκη
13. Τσάρτας Π., (2010). *Ελληνική Τουριστική Ανάπτυξη*. Αθήνα: εκδόσεις Κριτική
14. Χατζηθεοδωρίδης Φ., Κοντογεώργος Α., (2020). *Exploring of a Small-Scale Tourism Product under Economic Instability: The Case of a Greek Rural Border Area*. Κοζάνη, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
15. Schoppner A., (1998). *“Urland auf dem Bauerhof. Eine fremden verkehrsgeographische unter Suchung. Bochmer materilien zur Rau mordnung”*

Ιστοσελίδες στο Διαδίκτυο

1. Αγροτουρισμός στην Καστοριά. Ανακτήθηκε από:
<http://agricultureinkastoria.blogspot.com/>
2. Agropost.gr (2019). *Μηλιά: απόδραση στο οικολογικό χωριό των Χανίων*. Ανακτήθηκε από: <https://agropost.gr/2019/10/21/milia-apodrasi-sto-oikologiko-chorio-t/>
3. Αναπτυξιακός Οργανισμός Ο.Τ.Α. Πάρνωνας Α.Ε., 2014. Ανακτήθηκε από: <https://www.parnonas.gr/>
4. Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο. Ανακτήθηκε από:
<http://old.ead.gr/index.php/el/leader-approach-el>
5. Εταιρεία Τουρισμού Δυτικής Μακεδονίας. Ανακτήθηκε από:
<https://www.visitwestmacedonia.gr/destination-item/%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%B1/>
6. ΙΝΣΕΤΕ. *Στατιστικά Εισερχόμενου Τουρισμού*. Ανακτήθηκε από:
<https://insete.gr/statistika-eisexomenou-tourismou>
7. Magnesianews.gr (2021). *Η πρώτη πιστοποιημένη φάρμα στην Θεσσαλία είναι στην Πορταριά*. Ανακτήθηκε από: <https://magnesianews.gr/slider/karaiskos-farm-i-proti-pistopoiimeni-farma-sti-thessalia-einai-stin-portaria.html>
8. Νανοπούλου Κ., (2015). *Μηλιά Χανίων: Το οικολογικό χωριό που προσκαλεί τους επισκέπτες του να κάνουν διακοπές χωρίς ρεύμα*. Ανακτήθηκε από:
https://www.huffingtonpost.gr/2015/06/13/-life-milia-xaniwn-agrotourismos_n_7550636.html
9. Οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Καστοριάς. Ανακτήθηκε από:
<https://kastoria.pdm.gov.gr/>
10. Οδηγός του πολίτη. Ανακτήθηκε από: <http://www.odigostoupoliti.eu/oroi-kai-proypotheseis-xorigisis-eidikou-simatos-agrotourismou/>
11. Ypaithros.gr (2016). *Να τι κάνει η Τοσκάνη*. Ανακτήθηκε από:
<https://www.ypaithros.gr>
12. Ypaithros.gr (2017). *Οι φάρμες της Αυστρίας... στην ελίτ του αγροτουρισμού*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ypaithros.gr>
13. Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (2019). *Αγροτουρισμός*. Ανακτήθηκε από: <http://minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/agrotourism>